ANA ADAMOVIĆ: RAZGOVOR S DUBRAVKOM UGREŠIĆ ZA KATALOG IZLOŽBE **PLAMENI POZDRAVI**, 2015.

Kroz rad sa arhivama, nas je, zapravo, više intersovala ideja budućnosti koja se iz te arhive može čitati ili danas misliti, nego sama prošlost. U Vašem eseju *Početnica za nepismene* naišla sam na sledeće rečenice : *Godine 1991, kada se raspadala Jugoslavija i kada je započeo rat koji će efikasno dovršiti njezin raspad, u mojim rukama slučajno se našla početnica koja je prema godini izdanja (1957), lako mogla biti i moja. Listanje početnice duboko me je uzbudilo. Preda mnom su najednom iskrsla dva svijeta: davnašnji, zaboravljeni svijet početnice, koji je obećavao sretnu budućnost, i drugi, zbiljski, sadašnji, koji je tu budućnost brutalno osporavao.* Nešto kasnije u svom tekstu Branko Dimitrijević pominje *detinjstvo obeleženo socijalističkom utopijom*.

Šta je, po Vama, bila socijalistička utopija? Kada se danas posmatra kako socijalistička Jugoslavija, ali i svet druge polovine 20. veka, deluje da je vera u bolju budućnost koja je tu, skoro na dohvat ruke, u progres, u neko gotovo idealno društvo koje je dostižno, zaista bila stvarana (možda ne na opštem nivou, ali stvarna). Šta Vam deluje da je ta budućnost zapravo trebala da bude i da li je ikada bila moguća?

U cijeloj priči oko socijalističke utopije uvijek se izostavlja jedna važna činjenica: završetak Drugog svjetskog rata. To je trenutak koji si mi ne možemo ni zamisliti. Nakon četiri godine straha, istrebljenja, kaosa, uništenja, nakon tolikih milijuna izginulih ljudi, nakon jezivog hitlerizma -- dolazi bolji svijet, život u miru. Mislim da je ta vjera u bolju budućnost, budućnost bez rata, dala nevjerojatan energetski potisak svima i svugdje, u Evropi, u Americi... Uostalom, optimistički sjaj holivoduskih filmova osvjetljavao je i jugoslavensku svakidašnjicu, kao što je i sjaj jugoslavenskih partizanskih *westerna* dugo utvrđivao u Jugoslavenima vjeru da se fašizam više nikada neće ponoviti. Jugoslavija je bila na strani pobjednika, što je za samopouzdanje malog i nevažnog igrača na evropskoj karti bilo neobično važno. Simbol tog novog vremena bili su pobjednici, Tito i partizani.

Zašto kažem *Tito i partizani*? Zato što mi se čini da je taj mitologem urastao u "jugoslavenski identitet» daleko snažnije od komunizma, što govori da je anti-fašistička strana jugoslavenske priče bila daleko jača od komunističke. Uostalom, tada je malo tko upotrebljavao riječ *komunizam*. Čak i članovi komunističke partije upotrebljavali su riječ *socijalizam*. Jer komunizam su, prema općem uvjerenju, imali Rusi, a mi, Jugoslaveni, mi smo imali socijalizam.

Unazad dvadesetak godina, otkada su mnogi bivši Jugoslaveni počeli patiti od sindroma lažnoga sjećanja (*false memory syndrom*), osobito ti čija su lažna sjećanja iskoristiva u propagandne svrhe, stvari su se preokrenule. Otada svi govore o *komunizmu*, o *Titovoj diktaturi*, komunističkoj *represiji* i slično. Zašto? Zar zato što su ljudi ludi za istinom? Ne, već zato što bi svi nekako htjeli, a misleći da Zapad, taj "politički svjetionik», to od njih očekuje, navući stvari na svoj mlin: rat koji se odigrao prije dvadesetak godina u bivšoj Jugoslaviji većina Hrvata doživljava kao svoju herojsku borbu protiv komunizma, odnosno srpske represije (jer samo su Srbi, zna se, bili *komunjare*). Srbi dakako stvari navlače na svoj mlin, pa je za većinu Srba Tito prije svega Hrvat, a onda zlotvor i komunjara, koji je jadnim Srbima prenio virus komunizma. Tako ispada da se Hrvati i Srbi nisu zapravo borili za slobodu pljačke komunističkih dobara, a usput i za restauraciju *ustašije* i *četništva,* nego, gle, isključivo protiv komunizma.

Da su se Jugoslaveni ikada borili protiv komunizma, onda bi o tome postojali, valjda, nekakvi dokazi. Bogatu dokumentaciju o tome imaju Rusi, Poljaci, Česi, Mađari, gdje je, što svijet i zna, postojala dugogodišnja kultura otpora, kulturni i politički underground, tisuće i tisuće ispisanih stranica, filmovi, izložbe, knjige. U Jugoslaviji ne postoji ništa slično, jedva dva ili tri imena koja se ponosno razvlače već godinama, Djilas, Mihajlov, nekoliko zabranjenih filmova... Sve u svemu, ili je jugoslavenski komunizam bio najrepresivniji od svih komunističkih sistema na svijetu, ili represija nije bilo, ili ih je bilo, ali su Jugoslaveni bili najveće političke kukavice na svijetu? Što je, dakle, od svega toga? I gdje su ti povjesničari koji će mladim generacijama ostaviti koliko toliko uvjerljivu i provjerljivu povijesnu sliku?

Od nevjerojatnog potiska budućnosne energije koju su proizvele činjenice da je završen Drugi svjetski rat i da je Jugoslavija bila na strani pobjednika (pritom s velikim brojem žrtava); kao i činjenice da se Jugoslavija samo četiri godine nakon završetka rata izvukla i iz smrtonosnog zagrljaja sa Staljinom (uz mnoge nevine žrtve, doduše); potisak je dala sama ideologija socijalizma i socijalistička svakidašnjica – sve to zajedno hranilo je budućnosni entuzijazam. Naime, u Jugoslaviji je život svakoga dana zaista bio bolji, i sve je to bilo lako vidjeti i izračunati: većina ljudi je sa svakim novim danom živjela sve bolje, ljudi su se školovali, počeli su putovati, graditi kuće, ceste, tvornice, ljudi su išli na godišnje odmore, kupovali su svoje prve frižidere, prve automobile, prve televizore... Život je svakim danom bio sve bolji, na isti način na koji je bio bolji u mnogim zapadno-evropskim zemljama. A onda je u jednom trenutku počela stagnacija...

Kako vidite odnos post-jugoslovenskih društava prema ideji budućnosti? I, s tim u vezi, odnos prema budućnosti današnjih, navodno, post-ideoloških društava? Da li nam je uopšte i potrebna ideja utopije ili je možda vreme da se budućnost i nova društvenost misli u nekim novim okvirima.

Mislim da danas nema ideje o budućnosti. Uzbudljiva budućnost postoji, pretpostavljam, u znanosti, u medicini i sličnim naukama, ali je posve iščezla s horizonta političkih ideja. Nekome je stalo da tako bude. Sada kada je sva vlast u rukama nekolicine ljudi, oni će činiti sve da nas uvjere kako je upravo ovaj najbolji od svih svjetova. Zanimljivo je da nitko nema ništa protiv religije: recite da je to utopija i odmah će na vas skočiti milijuni branilaca i vjernika, ovih ili onih, svi su jednako ostrašćeni kada se dovede u pitanje validnost vjere. Recite javno da nacionalni identitet ne postoji, da je to "utopija», neki ljudi bit će spremni da vas za takvu izjavu ubiju. Riječ *utopij*a odnosi se na zamišljeno mjesto gdje se primjenjuju savršeni zakoni, socijalni uvjeti i upravljanje; «utopija» je već samo zamišljanje društvenoga uređenja koje bi trebalo biti bolje od postojećega. Otkud najednom taj revolt prema samom pokušaju razmišljanja o drugačijem i boljem svijetu? Mene, na primjer, svaki pokušaj zamišljanja pravednije uređenih svjetova intelektualno i emocionalno uzbuđuje, od "Avatara» do novih majmunskih filmova. Ispada da su razmišljanja o uređenju društvene zajednice prirodnija i bliža majmunima nego ljudima.

Hajde da se zapitamo koliko je žrtava, ratova, moći, institutionalizacije, organizacije, činovnika i zaposlenika i opljačkanoga novca bilo potrebno da se održe religijsko ideološki sistemi? Što oni nude? Realnost ili utopiju? Kako to da većina ljudi na svijetu vjeruje da će završiti u savršenstvu, u utopiji, u raju? Je li Franjo Tuđman proglasio Hrvatsku *rajem na zemlji*? Što je on ponudio naglo demokratiziranim Hrvatima: realnost ili utopiju? Kako to da su anti-komunistički, dakle, antiutopijski nastrojeni Hrvati mahom postali katolicima, dakle ljudima koji vjeruju da će nakon smrti živjeti u raju? Što je sa Srbima, je li njihova socijalna imaginacija razvijenija, ili su i oni svoju imaginaciju sakrili pod krovove crkve pristavši da budu stado koje će se razlikovati od hrvatskoga stada samo po tome što će nositi nešto drukčije križiće oko vrata.

Koji je Vaš odnos prema nostalgiji – da li je nostalgija ružna reč, retrogradni osećaj privilegovanih i dokonih, kič ili može imati stvaralački kapacitet, emancipatorsku moć dovođenjem u pitanje priznatih istina današnjeg trenutka? (ovde pre svega imam na umu razliku koja Svetlana Bojm pravi kada priča o nostalgiji kao potencijalnoj restauraciji ili refleksiji)

Nostalgija je riječ koja je teško primjenjiva, nema stalno značenje, njome je teško opisivati ili definirati stvarnost. Pretpostavimo da čeznete za nekim prošlim vremenom, i da je neki Komičar na nebesima odlučio da ispuni sve vaše želje. Zaželite čuti cvrčanje cvrčaka toga dana te i te godine, a Komičar pusti buku u takvim decibelima da vam popucaju bubnjići. Ili želite vratiti atmosferu škole iz šezdesetih, a Komičar s nebesa zavitla bocu crnjaka s Titovim potpisom, ili vam baci čarape na kojima se koči Titov potpis. Nostalgija zapravo nema svoj cilj. Međutim, interes za određeno razdoblje može se pojaviti kada to razdoblje nije pravilno “pokopano», i upravo se to dogodilo s Jugoslavijom: nove vlasti nisu dale ljudima vremena da tuguju zbog toga što odlaze iz stare kuće, da se vesele što odlaze, da pokupe svoje stvari i da odluče što će ponijeti sa sobom. Sve je bilo brutalno i kriminalno, i to traje sve do danas.

Šta je danas jugonostalgija, a šta je bila odmah nakon početka rata? Da li je ona danas samo tržišni kič koji onemogućava ozbiljnije bavljenje nekadašnjom zemljom i idejama jugoslovenskog projekta ili i dalje ima subverzivni potencijal u novonastalim nacionalnim državama. Da li je 25 godina nakon nasilnog raspada jedne zemlje takav osećaj zapravo besmislen? Šta o nama, post-jugoslovenskim društvima danas, zapravo govori činjenica da svako pominjanje Jugoslavije u medijima izaziva stotine komentara na razno-raznim forumima i internet vestima, i u tim raspravama učestvuju sve više i oni koji su rođeni ili pred sam raspad zemlje ili nakon njenog raspada? I zašto mislite da se, kada je o Jugoslaviji reč, gotovo uvek govori o drugoj Jugoslaviji, a nekako se zanemaruje jugoslovenska ideja prisutna od 19. veka.

Jugoslavija je raskomadana, ali nije "pokopana", i dok god povjesničari, sociolozi, antropolozi, umjetnici, politolozi i političari ne obave "ritual pokopa» kako treba, dotle će već samo spominjanje imena izazivati neprimjerene emocije: trzaj, nervozu, strah, nelagodu, nostalgiju, iritaciju i sijaset drugih...Međutim, teško je da leš može očekivati dostojan pokop od strane svojih ubojica, zar ne? A «jugoslavenska ideja» se ne spominje jer sama riječ «ideja» implicira da je njezina realizacija uvijek (i ponovo) moguća.

Da li mislite da se mi danas sećamo realne zemlje koja je postojala i zvala se Jugoslavija, pa se na najnasilniji mogući način raspala, ili zaparavo mislimo neku imaginarnu Jugoslavija?

Čak i ako je tako, a što je u tome loše? Kako to da su nam oni brojni ljudi diljem svijeta koji ližu crkvene oltare ne smetaju? Kako to da njih nitko ne pita da li se sjećaju raja iz kojih su izgnani, i ne misle li da njihov raj zapravo ne postoji i da je njihovo sjećanje lažno?

Nedavno sam naišla na podatak koji nisam znala, a to je da je Koča Popović, kako sada svi sve više vole da istaknu– pesnik i nadrealista (valjda da ne bi morali da pominju da je bio i revolucionar i komunista i funkcije koje je obavljao u Jugoslavij nakon rata), bio kreator Prvomajske parade 1949. godine u Beogradu, one na kojoj je snimljena fotografija nad kojom vršite *intervenciju*. Zašto intervencija i zašto baš na toj fotografiji? Zašto taj dečji postupak docrtavanja, bojenja, popunjavanja, domišljavanja i domaštavanja i baš na slici koja (barem meni tako deluje) ima neku dečju začudnost, bajkovitost – velike cipele koja je sama krenula na put i svi joj se raduju i poštuju je, gde god da prođe...

Ta fotografija ima nadrealističku začudnost (baš kao da je sam Koča Popović stajao iza kamere). Svi moji strani prijatelji, koji nikada nisu vidjeli prvomajsku paradu, misle da je ta fotografija nadrealistička montaža. Meni je ta fotografija izuzetno draga zbog ambivalencije: zapravo prizor na fotografiji svu ozbiljnost prvomajske parade pretvara u farsu. Ljudi u uniformama salutiraju Cipeli, simbolu. S druge strane, u fotografiji je sadržana pozitivna poruka: ljudi iskazuju poštovanje prema radu, prema majstorima-postolarima, prema radnicima koji proizvode cipele (da Jugoslaveni ne bi hodali bosi). Ima i jedna divna engleska *nursery rhyme*, koju jako volim, *There was an old woman who lived in a shoe.*. I ta pjesmica je utkana u značenjsko polje moga izbora.

I na kraju bojanke, crtanke, i slične tehnike spadaju u dječje tehnike, te koje smo učili u ranom djetinjstvu ili u prvim školskim danima. Intervencijama na motivu koji se ponavlja, cipeli, htjela sam ostati u okviru dječjih tehnika, tih koje su predviđene za vježbu, za razvijanje likovnih vještina u malom crtaču. U taj moj izbor nadalje je ugrađena i moja fascinacija onime što ne pripada meni, nego vremenu u kojem sam se rodila (u vrijeme kada je ta fotografija snimljena bila sam beba stara mjesec dana). To je vrijeme imalo king-kong ambicije, projekti su imali king-size dosege, bilo je to vrijeme ne samo gigantskih cipela nego i gigantskih koraka, vrijeme puta na mjesec. Iako svi mi nismo mrdnuli dalje od Mrduše Donje, svi smo pratili let psića Lajke na mjesec. Gdje ćete naći nadrealniju epizodu od te? Bila je to, međutim, realnost. Ja sam kao djevojčica bila stopostotno uvjerena da ću uskoro i sama kupiti kartu za mjesec. Koga je danas briga za mjesec, danas više vlakom ne možete ni do mora. Horizonti u koje su danas upereni

naši pogledi nisu više svemir i svijetla budućnost. Naše budućnosne horizonte zastrle su stražnjice Kim Kardashian i Severine, kao i lica naših političara.
Usput rečeno, u mojoj knjizi *Zabranjeno čitanje* postoje dvije fotografije s iste parade, koje prikazuju gigantske knjige koje prolaze pored vojske koja salutira i iskazuje poštovanje prema naporima pisaca i izdavača. Na knjigama ne stoje imena Marksa, Engelska , Lenjina i Tita, ako je to prvo na što ste pomislili, nego naslovi: *udžbenici*, *lijepa književnost* i slično. Kada bi nas netko danas natjerao da napravimo sličnu paradu i da izaberemo izdavački poduhvat tih (king size) razmjera u ovome času, izbor bi, ako poštujemo istinu, morao pasti na *Pedeset nijansi sive*.

Također, ponovo u eseju Početnica za nepismene, kažete *Precrtavanje bi, kao i prepisivanje, moglo biti ritual neke duboke unutrašnje pokore.* Zašto i za šta pokore?

To jest neka vrsta pokore i poštovanja, tako su, prije Gutenberga, srednjovjekovni svećenici čuvali rukopise i stvarali biblioteke. Prepisivanje, precrtavanje može biti i jedna od tehnika, ritual koji vršimo na sebi da bi osvijestili svoju vlastitu povijest. Ima jedan šaljivi stih ruskog avangardiste V. Vedenskoga, kojega često citiram, tako da sam ga već «precitirala», a koji kaže: *Čto by stalo vse ponjatno, nado načat' žyt' obratno.* Drugim riječima, da bismo sve razumjeli, morali bismo početi živjeti unazad. A to je upravo ono što ste vi učinili s izložbom *Plameni pozdravi*: živjeli ste načas unazad da biste osvijestili i možda čak razumjeli određeni historijski trenutak i doveli ga u vezu sa sobom. To je borba protiv diskontinuiteta. A to je upravo to čega se vlasti novih zemalja niklih na tlu Jugoslavije boje; one se boje kontinuiteta, historijskog znanja, usporedbe s prethodnim vremenima, odmjeravanja i vrednovanja. Svjesni da su napravili kaos, da su uništili vlastite narode, da su devastirali izgrađeno, da su neznalice, lopovi i krimosi -- oni će i dalje činiti sve da ostanu na vlasti i da drže svoje građane kao svoje taoce, baš kao što u Meksiku narko-mafija drži građane nekih gradova kao taoce. Možda je to, sekunda autentičnog osvještenja, privukla brojne posjetioce na vašu izložbu.
2015.

VREME 1141, 15. NOVEMBAR 2012

FILIP ŠVARM, TAMARA SKROZZA

INTERVJU: DUBRAVKA UGREŠIĆ, KNJIŽEVNICA

GDE JE ZIMSKI DVORAC?

"Ne vjerujem u teorije zavjere, ali vjerujem da su mediji zaposleni u službi zaglupljivanja svojih vlastitih čitalaca. Trebalo bi osnovati jedan međunarodni sud, jedan Haški tribunal, i privesti vlasnike medijskih konglomerata i novinare, kojih će biti 95 odsto, da svi odgovaraju za deprofesionalizaciju, za fabrikacije, za krive podatke, za laži, za potpirivanje mržnje, za dezinformiranje, za desetine sličnih "kriminalnih" djelatnosti vršenih u cilju podrivanja mentalnog i moralnog zdravlja čitalaca"

U živote nekih ljudi Dubravka Ugrešić ušla je kao autorka kultne *Štefice Cvek*. U živote drugih, kao osoba koja je generacijama bivših Jugoslovena otkrila ruske avangardiste. Po čemu god je pamtili i znali, sigurno je da na prostoru bivše Jugoslavije Dubravka Ugrešić važi za jednu od najboljih i najčitanijih književnica, ali i za osobu koja vrlo hrabro iznosi svoje stavove o današnjem vremenu, kulturi i politici.

Iza nje je impresivna biografija: pet romana, dve zbirke pripovedaka, pet zbirki eseja, mnoštvo studija, uređivački rad na *Pojmovniku ruske avangarde*, mnoge domaće i evropske nagrade, dugogodišnja predavačka karijera na najpoznatijim svetskim univerzitetima. Neizostavan deo takvog životopisa jeste i činjenica da je baš ona bila među prvim ženama na prostoru bivše Jugoslavije koja je, zbog kritike nacionalizma i ratne kolektivne histerije, bila označena kao "veštica". Zahvaljujući medijskom progonu u Hrvatskoj i svemu "to je on podrazumevao, Dubravka Ugrešić je – pored svega gorenavedenog – i osoba koja je početkom devedesetih bila prinuđena da napusti svoj dom i da od tada živi na drugom mestu.

Početkom novembra Dubravka Ugrešić boravila je u Beogradu, kao gošća festivala "Slobodna zona". Tokom te posete, za "Vreme" je govorila o knjižarama nekad i sad, o Harmsu i zašto ga više nema, o medijima, o euforiji i klaustrofobiji, o lažnoj revoluciji i

savremenom robovlasništvu, o ženama i kalkulatorima, o tome ko smo, gde smo krenuli i gde ćemo na kraju stići.

"**VREME**": **Često ste pisali o trivijalizaciji književnosti**, **kao i o tome da je sposobnost čitaoca da razume zahtevnije književno delo drastično opala**.

DUBRAVKA UGREŠIĆ: Radi se o kompleksnom procesu, koji nije započeo od jučer. Danas se rezultati tog procesa mogu vidjeti i izmjeriti. Počnimo samo od knjižara, na primjer. Knjižare su nekada bile neka vrsta prvog filtera. Vjerovali smo starim knjižarima koji su na pult stavljali svoje omiljene knjige, i jasno postavljali granicu između "visoke" i "niske" književnosti. Knjižare su nekada bile više-manje pouzdani koordinatni sistem u kojemu ste se lako snalazili. Danas nema više nezavisnih knjižara, one sve izgledaju isto. Najprije su se pojavili veliki knjižarski lanci i istisnuli nezavisne knjižare. Danas sve knjižare na svijetu sliče na aerodromske. Drugim riječima, prodaju se proizvodi, knjige, a ne – književnost. U ovom trenutku ćete u svim aerodromskim knjižarama u Evropi naći knjigu *Pedeset nijansi*: *siva*, a pored nje najnoviju knjigu Džulijana Barnsa. Nema, dakle, stručne arbitraže, sve knjige su jednako dobre. Na čitaocima je da izaberu što im se sviđa. Koji je razlog da su desetine primjeraka iste knjige od istog pisca u izlogu neke knjižare? Kvaliteta? Ne, naravno, nego novac. Mjesto u izlogu knjižare košta i izdavač mora platiti da bi autor za kojega on pretpostavlja da će se prodati bio na istaknutom mjestu. A onda se postavlja i pitanje zašto je knjiga E. L. Džejms prodana u četristo milijuna primjeraka. Zato što svatko kupovinom, tim simboličnim činom, želi pripadati ogromnoj zajednici čitalaca E. L. Džejms. Ona će već sutra biti zaboravljena, ali je u ovom trenutku sveprisutna. A svi izdavači maštaju isključivo o takvom trenutku.

Ima li takva situacija paralelu i u medijima? **Da li je i u medijima došlo do slične trivijalizacije**?

Prošećite se od Ljubljane, preko Zagreba, Beograda, Budimpešte do Bukurešta, Sofije, i vidjet ćete iste novine, iste sadržaje, isti tip dizajna. Pogledajte televiziju. I ona je svugdje ista. Mediji su postali jeftina zabava. Nekada su mediji imali informativnu i obrazovnu

funkciju. Danas je sve zabava. Uključujući i književnost.

Da li je to rezultat delovanja nekog "master majnda", u skladu s teorijama zavere?

Ne vjerujem u teorije zavjere, ali vjerujem da su mediji zaposleni u službi zaglupljivanja svojih vlastitih čitalaca. Trebalo bi osnovati jedan međunarodni sud, jedan Haški tribunal, i privesti vlasnike medijskih konglomerata i novinare, kojih će biti 95 odsto, da svi odgovaraju za deprofesionalizaciju, za fabrikacije, za krive podatke, za laži, za potpirivanje mržnje, za dezinformiranje, za desetine sličnih "kriminalnih" djelatnosti vršenih u cilju podrivanja mentalnog i moralnog zdravlja čitalaca.

Kome je u interesu takvo čovečanstvo?

Robovlasnicima.

U vreme o kojem ste vi pisali, **nacionalna pripadnost nije bila bitna**, **a današnje generacije razmišljaju da li je abortus legalan ili ne**. **Imamo poplavu neokonzervativizma**, **ne samo kod nas**, **već u celom svetu**. **Šta je ključni razlog da je taj neokonzervativizam tako zavladao**?

Svaki nacionalizam je konzervativan. Nacionalizam i konzervativizam idu u istom paketu.

Kako je moguće da su se u jednoj zemlji, **koja je bila stabilnija nego što su ove današnje države**, **generacije mladih koje su odrasle na nečem drugom**, **preobratile u ovo što danas imamo**?

Za takvo stanje ključne su informacije (opet mediji) i obrazovni sistemi. Ne zaboravite da je prošlo dvadeset godina od raspada Jugoslavije i uspostave novih država na bivšem jugoslavenskom tlu. Današnji dvadesetogodišnjaci su rezultat djelovanja ideologije, medija i obrazovnog sistema kroz koji su prošli. Oni su ogledalo sistema, bilo da se radi o

Hrvatskoj ili o Srbiji. Da biste saznali nešto o nekom sistemu, treba, osim škola, posjetiti vrtiće i staračke domove. Tu sve postaje jasno, jasnije od bilo kakvih izvještaja i brojki.

To o čemu pričate je proces. **Kako je moguće da taj proces traje**, **a da nije bilo snage da se ljudi koji su se tome protivili**, **koji su rasli na nečemu drugom**, **snažnije se događalo**? **Kako to danas objasniti**?

Netko je rekao: Malo nas je, al' smo govna. I to mi se dopalo kao objašnjenje.

Mi smo ovde skloni da lupamo u nacionalne bubnjeve i da sebe smatramo mnogo važnim. **Vi sve to već dvadesetak godina gledate spolja**. **Kako**, **spolja gledano**, **izgleda kultura na prostoru bivše Jugoslavije**?

Mi interpretiramo raspad Jugoslavije, a onda i rat onako kako svakoj pojedinoj strani odgovara. Gledano sa strane, bez obzira na napore lokalnih propagandnih timova, raspad Jugoslavije tumači se kao ružan građanski rat. Naravno, strani političari, gosti namjernici, strani pisci, glumci – svi su oni ljubazni diplomati, pa će svako reći nešto o patnji Hrvata, o svakako najnedvojbenijoj patnji Bosanaca, naći će se čak netko tko će imati razumijevanje i za srpske patnje. Ali to u svojoj biti ostaje građanski rat.
Kultura je, što se tiče kazališta, filma i izdavaštva, u boljem stanju nego što bi to čovjek očekivao. Knjige koje tek što su objavljene u svijetu, već se prevedene nalaze i u ovdašnjim knjižarskim izlozima. U tom smislu može se reći da držimo taj famozni korak sa svijetom. Postavlja se pitanje koliko je sve to skupa zanimljivo. Meni je dosadilo da u svim gradovima bivše Istočne Evrope vidim iste naslove, u svim kinima iste filmove, u mnogim kazalištima iste predstave, u mnogim muzejima iste izložbe. Cio evropsko-američki svijet je standardiziran. Standardizaciju vrši moćna američka, odnosno anglo-američka kulturna industrija. To što u drugim ljudima izaziva globalističku euforiju, u meni izaziva klaustrofobiju. Nije moguće da se svijet toliko smanjio?

Da li današnja Istočna Evropa može nekako da uđe u današnju Evropu? **Da li nas ta Evropa zaista prihvata**, **ili mi to preuveličamo kada neko "naš" doživi uspeh**?

Što se knjiga tiče, Balkan na tržištu još uvijek prolazi bolje nego druge "kulturne zone", i to, rekla bih, nezasluženo bolje. U Srbiji se vjerojatno mnogi pisci pitaju zašto prijevoda srpskih pisaca nema više, ali pritom nikome ne pada na pamet da se pita zašto nema više bugarskih prijevoda. Po čemu bi Srbi ili Hrvati trebali biti važni? Zašto nema više Belgijanaca? Šta je s Holanđanima? Ima ih više nego Srba, a imaju li oni značajno mjesto na globalnom tržištu? Što je s Talijanima i Francuzima? A što je tek s Rusima?

Bavili ste se ruskom avangardom. **To nisu jednostavne knjige**. **A kažete da se danas knjige pišu kao u XVIII veku**. **Šta se dogodilo s piscima koji ne idu utabanim stazama**? **Već jako dugo nismo videli novu formu**. **Zašto**, **recimo**, **niko ne pokušava da piše kao Harms**?

Takvih pisaca, naravno, ima. Većina književnika, kao i uvijek, traži lakši i profitabilniji put. Pisci poput Harmsa, koji su se bavili ili se bave dekonstrukcijom etabliranih književnih vrijednosti, naprosto više nisu u modi. Dekonstrukcija, ironija, parodija – sve su to strategije koje su primjenjive u književnosti koja ima kontinuitet, koja djeluje unutar sistema određenih vrijednosti. Mi živimo u vrijeme raspada vrijednosti, diskontinuiteta, vječne sadašnjosti, pa prema tome i kulturne amnezije. Harms je mogao parodirati Dostojevskoga naprosto zato jer su svi dobro znali tko je Dostojevski. Danas živimo u vrijeme paradoksa, pisci su brzo kanonizirani, često s jednom ili dvije knjige, ali njihova kanonizacija ne traje dovoljno dugo da bi se netko poduhvatio dekanonizacije. Unutar naših književnosti imamo i ponekog rijetkog "dekonstruktora" kanonskih vrijednosti. To je Nenad Veličković. Treba čitati njegovu knjigu *Školokrečina*, *Nacionalizam u bošnjačkim*, *hrvatskim i srpskim čitankama*.

Da li su danas pisci uopšte važni?

Nisu. Možda su važni na simboličkoj razini, kao predstavnici tzv. duhovnog bogatstva malih naroda, kakvi su Srbi i Hrvati. Istina, postoje ljudi kojima su pisci važni. Ja spadam u takve. Književnost je moja biografija. Ja sam cio svoj život čitala, studirala sam

književnosti, prevodila, šegrtovala u književnosti, uređivala sam knjige, radila sam na fakultetu dvadeset godina, pisala sam knjige, cio moj život vrti se oko knjiga. Meni je, dakle, književnost važna. Stvari su se počele mijenjati s pojavom masovne kulture, tržišta, zatim s pojavom digitalne kulture. Mi se svi ponašamo kao da je to oduvijek bilo. Internet je ušao u nešto masovniji opticaj tek 1995, a mi imamo osjećaj da smo se s internetom rodili. Kompjuterska tehnologija je mnogo toga radikalno promijenila: i način razmišljanja, i percepciju, i brzinu, i stil. Prelazak s pisaće mašine na kompjuter nismo uspjeli ni artikulirati, sve je išlo jako brzo, a onda su se pojavile nove stvari. Nismo uspjeli razmišljati o tehnološkim novicama, trebalo ih je što prije usvojiti. Živimo u vremenima lažnih revolucija. Tržište nas stalno nacimava da prihvatimo sve "to je novo, da bismo to novo kupili. Međutim, tržište s određenim proizvodom usput prodaje ideologiju modernosti i bezuvjetnog prihvaćanja novoga. Samo novo je dobro.
U mome podrumu je muzej odbačenih tehničkih stvari. To je moja biografija. Tu je televizor kojeg sam, zasićena glupostima, naprosto maknula iz kuće i odnijela u podrum, tu je nekoliko printera koji još uvijek rade, tu je moj prvi *noteboook* koji više ne znam upotrebljavati jer nema ikone, tu su muzički uređaji... Prilično strašno, zar ne? Mi više ne živimo u kulturi slova, mi živimo u kulturi slika, i to odavno. Sada je, s internetom, ta činjenica postala definitivna.

Vi zapravo govorite o kraju Gutenbergove ere. **Nekada smo čitali**, **čitamo i danas**, **samo je pitanje šta čitamo**. **Ali**, **u našem društveno-političkom odnosu**, **našem sagledavanju realnosti**, **šta zapravo znači kraj Gutenbergove ere**? **Da li se promenila demokratija koju znamo**?

I demokracija je sad u slikama, sve su slike. Vi birate sliku, *image*, simbol, brend, a ne suštinu.

Ali, **da li nam je danas dostupan veći broj informacija nego pre trideset godina**?

Da, ali postavlja se pitanje čemu služe te informacije, kao i pitanje kvalitete informacija. A onda se postavlja i pitanje vlasti nad informacijama. Vikipedija – koja se borila protiv

vlasti nad informacijama, protiv autoriteta – ubrzo se sama pretvorila u vlasnika informacija i autoritet. Najnepouzdanija, najneobjektivnija i najneprofesionalnija enciklopedija na svijetu postala je autoritet. Zašto? Zbog dostupnosti.

Od ovoga što vi govorite, **umire svaka nada**.

Ne, dapače. Jer tko zna, možda će nam svima život s ekranima biti bolji od onoga s riječima. Riječi, naravno, lažu, ali ekran laže mnogo uvjerljivije.

Iako pisci nisu globalno važni, **odavde gledano**, **čini se da neki od njih imaju status zvezda**. **Džoan Rouling**, **na primer**.

Da, ali zvjezdani status pojedinih pisaca ne govori baš ništa o književnosti, nego naprosto o tome da su i neki pisci dostigli status naših današnjih bogova – celebsa. To što ljudi kupuju njene knjige, još uvijek ne znači da je ona čitana. Njezina vrijednost je od druge vrste: sa Rouling niste sami, posredno komunicirate s milijunima drugih čitalaca.

Na festivalu "Slobodna zona" učestvovali ste u debati o imigrantima. **U Srbiji je tokom poslednjih godinu dana bilo problema s imigrantima**, **koje je naša sredina prilično neprijateljski prihvatila**. **Otkud mržnja među ljudima od kojih bi se očekivalo da pokažu makar malo empatije**?

Mnogi naši izbjeglice pokazali su se veoma nezgodnim ljudima u stranim izbjegličkim centrima, jer su odbijali da budu smješteni s izbjeglicama druge rase, na primjer. "Naši", svi ti bivši Jugoslaveni, pokazali su se kao veliki rasisti i šovinisti. (čula sam priče o tome, a i sama sam imala prilike susresti neke. Priča o jugoslavenskom multikulturalizmu jedan je od velikih mitova u repertoaru jugoslavenstva. Cijelu stvar mi je jednostavno objasnila Suzan Zontag kada je rekla otprilike sljedeće, citiram po sjećanju: "Što se vi ex-Jugoslaveni toliko hvalite s tim vašim multikulturalizmom? Lako vam je biti multikulturan kad svi govorite isti jezik i svi ste bijeli. A križ, krst, polumjesec, to su sve zanemarivi detalji." Suzan Zontag je bila apsolutno u pravu, naš je multikulturalizam bio

stvarno lak i nezahtjevan. I čak smo na tako lakom ispitu pali.

I Angela Merkel je proglasila kraj multikulturalizma u Nemačkoj.

Mislim da to nije bilo tako jednostavno. Radi se o potrebi za redefiniranjem pojmova. Isto se odnosi na pojam demokracije. Svi su ti pojmovi mač sa dvije oštrice, manipulativni i manipulirajući. Oni mogu služiti kao paravan za nešto potpuno suprotno, kao paravan za šovinizam, za ravnodušnost ili odsustvo demokracije.

Ne živite na ovim prostorima već dvadeset godina. **Da li se tamo i dalje osećate kao neko ko je "došao**"?

Ne, ne mogu to reći. Ali rijetko gdje se osjećam kao kod kuće. Ni kod kuće se više ne osjećam kao kod kuće.

Ipak, **često dolazite**. **Da li primećujete neke promene**?

Da, primjećujem. U Beogradu sam bila prije nekoliko godina, zatim prije dvije godine, i grad svaki put izgleda sve bolje. Kavanice, kafići, restorani, urbani šik. Beograd je umiven grad, u rano jutro čini se veoma čistim. Moji beogradski znanci se smiju na tu moju opservaciju. To što Beogradu očito nedostaje, kao i svim centralnoevropskim i istočnoevropskim gradovima, tone su fasadne boje. To što Beograd ima, i to se osjeti možda više nego bilo gdje u "regiji", je specifična beogradska urbana vitalnost.

Hrvatska iduće godine ulazi u Evropsku uniju. **Da li mislite da je zrela za to**?

Ne mislim ništa. To pitajte političare, oni će znati.

Ovde se dosta govorilo, **a i "Vreme" je imalo tribinu posvećenu jugoslovenskom kulturnom prostoru**. **Da li to**, **po vašem mišljenju**, **postoji**?

Postoji, dakako, ali taj prostor naseljavaju muškarci. Mnogi od njih su prije ratovali, a sada se cmaču i drže za ruke. Jugoslavenski kulturni prostor je prije svega muški prostor. Sarajevski PEN, kao najmlađi u regiji, slavi ove godine dvadesetogodišnjicu svoga postojanja. Dakle, sarajevski PEN, proslavljajući svoju godišnjicu, organizirao je jednodnevni skup – Balkan viđen očima spisateljica. Mislim da je to inicijativa koja ima historijsku vrijednost. Nikada se nitko nije upitao kako žene vide ovaj prostor, kako žene vide svoje mjesto u tom prostoru, kako žene vide vladavinu muškaraca.

Kako je to moguće, **uz ipak zavidan broj obrazovanih**, **sposobnih**, **progresivnih žena**?
Da biste djelovali, potrebni su vam prostor i podrška mu"karaca prije svega. 'ene to o$ito nemaju.

Kada su mediji u pitanju, **često se govori o feminizaciji profesije**, **iako su žene u redakcijama diskriminisane na sve moguće načine**. **Ipak**, **na fakultetima novinarstva zaista je sve više žena**, **u medijima naizgled čine većinu**...

Treba brojati, i stalno izlaziti s podacima. žene su polovica čovječanstva, a njihov udio u vlasti, odluživanju i mnogim drugim sferama života je zanemariv. Za početak treba uzeti kalkulator i brojati. U Holandiji postoji Erazmusova nagrada, koja se dodjeljuje za dostignuća na podru$ju humanistike. Za šezdeset godina postojanja nagradu je samo jednom dobila šena. Istina, jedanput je dodijeljena bra$nom paru i, istina, jedanput ju je dobilo $etvoro ljudi, među njima i jedna žena. Njezino ime je Margaret Jursenar.

I šta ćemo onda?

Onda ćemo barem imati brojke. S brojkama će, nadajmo se, biti lakše tražiti uspostavu balansa.

Pomenuli ste ranije lažne revolucije. **Imali smo u poslednje vreme razne revolucije**, **od "arapskog proleća" pa nadalje**. **Gde je tu tačno laž**?

Zavisi kako mjerite, kako ste naštimali seizmograf, na koliko ste ga baždarili. Revolucija ne može biti autentična ukoliko učesnici nisu spremni podnijeti konsekvence.

Često je slučaj da nismo spremni podneti konsekvence. **Imate li utisak da ljudi u tim situacijama žele da im se nešto vrati**, **a ne da nešto promene**?

Čovjek teži ostvarenju neke svoje zamišljene kvote sreće. Većina ljudi želi udoban i ugodan privatan život. Većina ljudi želi da ima dovoljno novca, da školuje svoju djecu, da ta djeca mogu računati na budućnost, a oni sami na sigurnu starost. Drugim riječima, većina je ljudi skromno, većina želi miran radni i obiteljski vijek.

A imamo posla sa kanibalskim kapitalizmom.

Da, kanibali su oko nas.

Mi smo pristali na to.

Da, prisiljeni smo na pristanak u ime ovoga ili onoga, u ime preživljavanja prije svega.

Vidite li ikakvu alternativu tom darvinizmu?

Revolucija.

Uskoro će biti sto godina od Oktobarske revolucije.

Treba organizirati juriš na Zimski dvorac!

2012.

"VJESNKOVU" NAGRADU POKLANJAM MINISTARSTVU KULTURE

NOVOSTI, 01.06. 2011.

Piše: Rade Dragojević

Najprije o nagradi: za knjigu eseja "Napad na minibar", u izdanju "Frakture", nedavno ste dobili nagradu "Ivan Goran Kovačić" koju dodjeljuje "Vjesnik", dakle državni medij. Ima li tu nelogičnosti i kao se s time nosite?

- Hrvatske književne nagrade su odličan senzor za mjerenje moralnih i estetskih kriterija hrvatske kulturne sredine. Ja odavno više nisam dio te sredine. Kada su me obavijestili da sam dobila "Vjesnikovu" nagradu, moj prvi poriv bio je da je odbijem. Jednu sam nagradu prije nekog vremena već bila odbila. Međutim, s odbijenom nagradom ne možete ništa, dok s primljenom već možete učiniti neko dobro. Možete je preusmjeriti, na primjer. Zato koristim ovu priliku da javno obznanim da svoju "Vjesnikovu" nagradu poklanjam hrvatskom Ministarstvu kulture. Tako nagrada na neki način ostaje u kući. Da nisam pristala da primim nagradu, sada ne bih imala to zadovoljstvo. Nadam se da će Ministarstvo s mojom skromnom donacijom udariti temelje osnivanju Muzeja hrvatskih književnih nagrada, što je, po mome mišljenju, odlična ideja. Žao mi je da nisam bila na dodjeli. Prema pisanju "Večernjaka", glavni urednik "Vjesnika" navodno je izjavio da sam tom nagradom vraćena u "maticu hrvatske književnosti". "Vjesnik" se, nažalost, nije ponudio da mi plati avionsku kartu kako bih se barem nakratko mogla stopiti s narečenom "maticom" i na stvarnom, a ne samo na simboličnom nivou.

Hrvatska uronjena u desnicu

Kad smo zadnji put radili intervju, izašla vam je knjiga u sklopu "Večernjakove" biblioteke. Tada mi se to činilo nekako neprikladno,

jer se “Večernji list” pokazao kao desne novine, a vi ste perjanica nove disidencije, što će reći da na stvari gledate slijeva.

- Što se tiče primjedbe o desničarskom “Večernjaku”, cijela Hrvatska je uronjena u desnicu, i safta se u desničarskoj marinadi već dvadeset godina. Ovu odanost desnici mogu razumjeti, desnica, da tako kažem, ima sadržaja. U desničarskom ideološkom paketu ima puno šarenih igračaka: Majka Božja, papa, Bleiburg, ustaše i ustaške kape, Ante Pavelić, hrvatski vitezovi, Stepinac, šahovnica, Franjo Tuđman, rodne grude, Ante Gotovina, Široki Brijeg, mržnja prema Titu, Jugoslaviji, Srbima, partizanima, Marko Perković Thompson, čvrsto domoljublje čija se čvrstina nikada ne dovodi u pitanje, osim kada je u pitanju profit. U desničarskom paketu nema ozbiljnog političkog promišljanja, u njemu su igračke koje su simbolički supstitut za politički stav, ali s desnicom barem nikada niste usamljeni. Desnica je topla mafijaška obitelj. Za razliku od desničarskoga, u tzv. ljevičarskom paketu nema baš ničega, čak ni igračaka.

A “Večernjak” je, kao i većina hrvatskih novina, prije svega žuti medij, dakle, porno plus laži. Kao što su stručnjaci izračunali da iz Ikeje nitko ne izlazi bez barem pet kupljenih predmeta, tako i u hrvatskim novinama teško da možete naći članak u kojemu nema barem pet netočnosti. U hrvatskim novinama možete, na primjer, naći intervjue koje nikada niste dali, i svoje izjave koje niste dali. A “Večernjakova” biblioteka koju spominjete bila je akcija koja nije imala za cilj desničarenje, nego da na hrvatskim književnicima zaradi brzu lovu. U Hrvatskoj prije svega nema pismenog novinarstva, kao ni profesionalnog izvještavanja na čiju se točnost možete osloniti.

Međutim, sve ovo o čemu pričamo nema, naravno, veze ni s ljevicom, ni s desnicom, ni s književnošću, niti s književnim nagradama, nego s prosječnim hrvatskom mentalnim sklopom, prije svega. Zamislite

mentalni sklop polupismenog čovjeka, koji jedva da išta čita, ni o čemu nema pojma i nije se makao s klupe ispred svoje kuće već godinama. To strašno neznanje koje se taloži u našem ljudskom primjerku stvara u njemu nejasan osjećaj neprimjerenosti. Zato naš primjerak ponavlja to što ponavljaju i drugi. Osjećaj neprimjerenosti pretvara se u aroganciju, a arogancija se ispoljava kao ridikuliziranje svijeta oko sebe. Jer jedini način da naš primjerak svoj osjećaj bespomoćnosti okrene u svoju prednost jest da ridikulizira svijet oko sebe. To ga čini sigurnijim. Ta, dakle, bespomoćna tupost koja je uvjerena da je prevarila i nadigrala sve oko sebe temelj je prosječnog hrvatskog mentalnog sklopa, i onda se nadalje reflektira u politici, u kulturi, u svakidašnjem životu. Nisu Hrvati jedini, dakako. Međutim, dok su Česi, na primjer, iz sličnog sklopa napravili veliku književnost, Hrvati su si napravili tek loš život.

Multikulturalizam na meniju

Smatrate li i vi, poput njemačke kancelarke i britanskog premijera, da je projekt mulitkulturalizma propao? Kažete tako na 36. stranici knjige "Napad na minibar" da je "ideja europskog multikulturalizma dobrano napuknuta". Što, dakle, ne valja s njom? Dobro, mi taj problem nemamo, ali vi taj multikulturalizam, čini mi se, živite?

- Post-jugoslavenski narodi taj problem zaista nemaju. Nisu ga imali ni prije. Ono prijašnje samo-laskanje, one fraze o Jugoslaviji kao o multikulturnoj zemlji, bile su čista tlapnja. Kako je bilo tko mogao povjerovati u ozbiljnost te teze u zemlji čiji su građani svi bijelci i većina govori isti jezik. Razlike su se svodile na to tko šta jede: Hrvati grah s tijestom, Srbi grah sa špekom. A onda je krenula priča o nepremostivim etničkim i kulturnim razlikama, rat i etničko čišćenje. Hrvati su se riješili Srba, Srbi su se riješili Albanaca, Hrvata i Muslimana, zajedno su čistili Bosnu od Muslimana, tko je već koliko mogao. Veliki Monstrum,

majstor genocida, upravo sjedi u haškoj sudnici. Nijedna od bivših jugoslavenskih republika nije u međuvremenu uspjela razviti snošljivu razinu tolerancije za Drugoga. Primjera ima bezbroj. U turističkoj zemlji Hrvatskoj svakoga ljeta barem dvadesetak stranaca ostane pretučeno, odnosno to je otprilike brojka koju saznajemo iz novina. Ali, upravo je, eto, u Hrvatskoj bio papa, koji je osudio hrvatsku netolerantnu prošlost: ustaše (jer Hrvati to sami nisu bili u stanju učiniti) i komuniste (što su Hrvati uvijek spremni učiniti). Zato je lukavi papa imenovao Djevicu Mariju za duhovnog komesara. Ona će ubuduće "bdjeti nad povijesnim putom" Hrvatske, "kao i nad putom čitave Europe", čime je papa posredno dao poticaj razvoju hrvatskog feminizma i neposredno blagoslovio put Hrvatske u Europu. Nakon papinog odlaska, Hrvatima će biti lakše da toleriraju, ako ništa drugo, barem one nad kojima bdije zajednička Djevica Marija. A to, priznat ćete, nije malo. Vrijedilo je pljunuti sav taj novac za papinski blagoslov.

Kako u svemu tome vidite samu sebe, kao klasičnu disidenticu, gastarbajtera ili ste ono što se novim pojmom označava kao intelektualni prekarijat (intelektualna fleksibilna i mobilna radna snaga s nesigurnim i neredovitim primanjima)?

- Ja valjda spadam u intelektualni prekarijat. Zbog opće krize, svakim danom sve više intelektualaca, književnika, umjetnika i edukatora klizi u tu kategoriju. Nema više ni akademske, ni statusne, ni državne zaštite. Ta je pozicija izuzetno složena, stresna i rizična. S druge strane, eksploatacija intelektualnog rada uvijek je i bila najbrutalnija, jer je intelektualni rad nemjerljiv. S treće strane, intelektualni rad je za mnoge i dalje atraktivan upravo zato što je nemjerljiv. Naime, češće je pravilo, a rjeđe slučajnost da prodavači intelektualnog bofla zarađuju dobre pare. **P. T. Barnum**, milijunaš, poznat kao otac cirkusa, izjavio je: "Nitko nikada nije bankrotirao na potcjenjivanju inteligencije američkog naroda." Barnumova cinična izjava nije, dakako, rezervirana samo za

Amerikance.

<u>Što imam "Filipinima" opraštati?</u>

Kako ste rekli u knjizi, otišli ste iz Hrvatske u Europu, ali vas je domovina svako malo sustizala. Kako sad stvari stoje, svi ćemo vam se uskoro pridružiti u Europskoj uniji, gdje ste vi odavno. Dakle, nikako se ne možete riješiti domaje. Je li to dobro ili loše?

- Hrvatski pjesnik Drago Štambuk, koji kao da je predvidio da će ga ambasadorska sudbina odvesti u daleke krajeve, napisao je stih, kojeg se ponekad sjetim: "Hrvatska je bumerang, kamo god da je hitnem, čemu god da je putim, ona se vazda vraća." Stih izražava pjesnikovo iskreno domoljublje, domovina je, dakle, s njim, čak i kada njega u domovini fizički nema. Usput rečeno, sam predmet, multifunkcionalni bumerang, prvotno je služio kao oružje. Stari Egipćani, Aboridžini i Indijanci koristili su ga za ubijanje ptica i zečeva. Ispričavam se, stvarno ne znam što me je spopalo, i zašto sam se toliko raspričala o bumeranzima.

Kako danas gledate na traumatične epizode s početka devedesetih kad ste otišli iz Zavoda za znanost o književnosti? Stari profesor je otišao, a hodnici Filozofskog fakulteta nisu više tako mračni. Jeste li oprostili profesoru, kao što ste oprostili fiktivno-stvarnom Ivici, domaćem političaru novoga kova, čiji ste ur-fašistički psihogram detaljno opisali u knjizi?

- Opraštate u onom trenutku kada shvatite da nema dijaloga, jer dijalog i nije moguć; kada shvatite da cijeli problem leži u vama i vašim posve iluzornim očekivanjima. Opraštate kada shvatite da nema komunikacije, jer su kodovi komunikacije između vas i vaše sredine različiti. Oprost je, zapravo, otpuštanje, ravnodušnost. Kada sam, na primjer, prateći nedavni papin posjet Hrvatskoj razgledavala novinske fotografije ljudi – jedne žene, koja ima devedesetero unuka, čije je poprsje bilo ukrašeno

svetačkim amuletima, s plastičnom bočicom vode u ruci i križem u pozadini – bilo je to kao da skrolam po turističkom sajtu neke zemlje u kojoj nikada nisam bila. Kao da pregledavam fotografije s Filipina, na primjer. Dakle, što ja imam "Filipinima" opraštati ili neopraštati?

Porazno je za sve nas da su svi vaši antagonisti, svi ti deratizatori s početka devedesetih godina – Letica/Kamenski/Novak-Srzić – i dalje na svojim mjestima, kao da se ništa u međuvremenu nije dogodilo. Možda je tu potrebna jedna lustracija?

- Ne, nikako lustracija. Lustracija je prije svega nemoguća, a onda i promašena ideja. Bila bi to samo nova zabava za sluđivanje gladnog naroda. Hrvatska ima marljive sociologe, stručnjake za medije, završene stručnjake kulturoloških studija. Prošlo je već dvadeset godina otkako je Hrvatska nezavisna država. Ta država je valjda sagradila svoju kulturu. Bilo bi izuzetno zanimljivo kada bi se konačno pojavila studija, pisana iznutra, a s pogledom izvana, koja bi znala objasniti potrošačima i proizvođačima te kulture gdje to oni zapravo žive.

Muke s kanonom

Kad smo već kod Filozofskog fakulteta, pojavila se tamo unazad nekoliko godina nova generacija studenata i nešto profesora, koji se nakon dužeg vremena bune protiv novih uvjeta školovanja, protiv kapitalizma i komercijalizacije studiranja. Pratite li što se zbiva?

- Nažalost, pratim površno. Načelno sam, dakako, za besplatno školovanje. Međutim, ima nešto što me više brine, a to je pad obrazovnih standarda i kvalitete školovanja. Ovdje mislim na humanistiku, jer u to se nešto malo razumijem.

Evo vam jedne anegdote. Nedavno sam bila na jednom europskom

multimedijalnom festivalu čiji je program baratao jakim riječima, kao što su “revolucija”, “subverzija”, “rušenje kanona” i sl. Mlada studentica zamolila me za intervju.

- Što mislite o našem programu? – upitala je.

- Sve najbolje, ali bih voljela da mi nabrojite pet kanonskih književnih djela koja biste vi lično rušili – rekla sam.

- Ja nisam studirala književnost, znate, ja sam student filmske akademije – pojasnila je.

- Onda mi nabrojite pet kanonskih filmskih djela na koja biste se vi lično oborili.

- Ustvari, ja se više bavim video-artom, znate – ispričavala se studentica.

Zagreb postaje internacionalniji. Nedavno je na Subversive Film Festivalu ugostio kremu neomarksističke europske misli (Terry Eagleton, Samir Amin, Zygmunt Bauman i dr.), pa neki kažu da nam se vraćaju sretnija vremena, iz doba časopisa “Praxis” kad su u nas na ljetne škole stizali ondašnji marksistički filozofi. Govori li to da je mračna tuđmanistička Hrvatska zauvijek iza nas i da dolazi nova proeuropska Hrvatska?

- Imena koja ste naveli zaista su impresivna. A to je li mračna tuđmanistička Hrvatska zauvijek iza nas lako je provjerljivo. Trebalo bi natjerati studente humanistike, koji su pretpostavljam najbrojniji posjetioci festivala, da najprije osvijeste hrvatsku intelektualnu baštinu, da napišu iscrpne radove u kojima će dekonstruirati ideje velikana novije hrvatske misli, Franje Tuđmana, hrvatskih filozofa, književnika, kultne figure Vlade Gotovca, na primjer, radove svojih sadašnjih profesora i suvremenika. Da pažljivo sve iščitaju, i izdvoje to što će moći obraniti kao vrijednu hrvatsku intelektualnu svojinu pred Terryjem Eagletonom

ili Zygmuntom Baumanom, ili još bolje, pred vlastitom intelektualnom savješću. I što je najvažnije, da to glasno i jasno kažu. Tek kada se dogodi takvo kritičko popisivanje stanja stvari, onda će i promjene koje donose festivali i znameniti gosti biti uvjerljivije.

Ja imam svoj statistički uzorak. Kada dođem u Zagreb, vozim se tramvajem na dugim rutama, od Novog Zagreba do Črnomerca, i slušam što ljudi govore. Ljudi su nezadovoljni, ojađeni, gunđaju, ali je Tuđman i dalje mjerilo, njegova figura i dalje stoji kao najviši ideal hrvatske državotvorne politike. Ljudi iz tramvaja i dalje ljube svoje svetinje.

Ustvari, kada pogledate malo šire, jedini realni politički program koji ujedinjuje sve stanovnike bivše Jugoslavije, program za koji su se svi spremni boriti do zadnjeg daha je – penzija. Vidjeli ste da je Ratko Mladić čim su ga uhapsili potegao pitanje svoje penzije. Čuli ste da se sin Gorana Hadžića odmah nakon Mladićeva hapšenja požalio da od niske penzije svoga oca u odsustvu nije u stanju živjeti. Čitali ste da se Mirjana Sanader odmah po uhićenju supruga požalila da joj je nešto kasnila plaća. Znate da je jedina svrha ulaska u HAZU dodatak na penziju. Znate da hrvatski dragovoljci odmah složno skoče na noge čim se spomene riječ “penzija”. A onda se postavlja logično pitanje zašto su se svi ti narodi krvili i krvarili, kada im je penzija u bivšoj Jugoslaviji bila lijepo osigurana.

2011.

VJESNIK

INES KOTARAC: 30. 05. **2011.**

DUBRAVKA UGREŠIĆ: DANAS SE »KAPITALNA« KNJIGA POJAVLJUJE SVAKI MJESEC

Dobitnica Vjesnikove nagrade za književnost Dubravka Ugrešić dobitnica je ovogodišnje Vjesnikove književne nagrade »Ivan Goran Kovačić« za knjiga eseja »Napad na minibar«. Ugrešić je autorica nagrađivanih romana, od kojih je posljednji, »Baba Jaga snijela jaje«, bio u užem izboru za prestižnu nagradu Man Booker. Osamdesetih godina ova književna znanstvenica i spisateljica postala je poznata široj publici po romanu »Štefica Cvek u raljama života«, a devedesetih godina seli se u Amsterdam. Nastavlja objavljivati knjige, koje se prevode na dvadesetak jezika, piše za strane časopise, te povremeno predaje na američkim sveučilištima.

Dobili ste brojne strane nagrade – od »Prix Europeen de l' Essai Charles Veillon« do nagrade Premio Feronia, no Vjesnikov »Goran« je prva hrvatska nagrada koju ćete primiti. Što Vam općenito znače nagrade, te što vam znači ova Vjesnikova?

Moram vas podsjetiti da sam ja već dobila nekoliko hrvatskih nagrada. Ali, ako pod »autentično hrvatskim« podrazumijevate vrijeme od 1991. naovamo, onda je ovo prva »hrvatska« nagrada koju sam dobila. One prijašnje također su se zvale hrvatskima, ali, valjda, nisu bile autentične. Evo i anegdote. Predsjednik jednog žirija (prije) bio je čovjek koji je predsjednik jednog žirija i danas. Prije je glasao za to da dobijem nagradu, a danas demonstrativno izjavljuje da će izaći iz žirija ukoliko moja knjiga uopće uđe u nominaciju. Dakle, književnim nagradama ne treba vjerovati. U Hrvatskoj vlada inflacija književnih nagrada. Da bi se jedna nagrada profilirala kao književno značajna, nužna su barem tri faktora: ozbiljan žiri, čija će nepotkupljivost i estetski sud biti uvjerljivi; dugogodišnja praksa koja će potvrditi da je žiri u svome izboru griješio manje nego što se realno očekivalo; i relevantna dobit za nagrađenoga. Ta dobit ne mora nužno biti financijski izdašna, ali mora donijeti autoru uvjerljiv »kapital«: književno-vrijednosni, »kanonizacijski« ili/i tržišni. Ukoliko ti faktori izostaju, nagrada nema smisla. Autori su u

takvoj konstelaciji eksploatirana strana.

Pišete o rumunjskim harmonikašima, moldavskim prostitutkama, bugarskim čistačicama, hrvatskim i srpskim švercerima drogom te poljskim vodoinstalaterima kojima predlažete čak podizanje spomenika kao prvoj žrtvi europskog ujedinjenja. Kako Zapadna Europa danas vidi sebe? Što toj Europi znači pojam Europe, a što pojam multikulturalnosti?

Postoji bogat i dostupan politički narativ vezan uz temu Evrope i multikulturalnosti. Ovaj narativ proizašao je iz preispitivanja velikih ideja koje imaju iza sebe bogatu praksu, kao što su »sloboda«, »demokracija«, »Evropa«, i slično. Ja se u svojim esejima najčešće bavim rubnim životnim detaljima. Moji eseji na svoj način propituju sve te velike ideje, ali ne nude čvrsta mišljenja. To je posao stručnjaka. Esejistika ima drugu funkciju.

Koja je po Vašem mišljenju vjerojatna budućnost književnosti nakon što su se i knjige i pisci počeli tretirati kao roba, kad je kapital postao jedina mjera stvari, pojava, pa i ljudi?

S književnošću se događa isto što i sa svakom drugom robom. Većina ljudi kupuje po velikim i jeftinim supermarketima i robnim kućama, čeka na rasprodaje ili kupuje lažnjake, jeftine replike luksuzne robe. Da biste znali koje je vino dobro, na primjer, morate se baviti istraživanjem, skupiti znanje, izoštriti ukus. Većina ljudi nema za takvo što vremena, niti novaca. Većina kupuje to što im se prvo nudi ili to što kupuju i drugi ljudi. Uloga književnih arbitara (književni kritičari, profesori književnosti) je podcijenjena ili precijenjena, jer je i tradicionalnim arbitrima izmaknuto ne samo »teorijsko« tlo pod nogama, nego i prostor za arbitražu. Arbitar je postalo tržište. Danas milijuni čitalaca kupuju Harukija Murakamija, Yaana Martela i Elizabeth Gilbert, sve u istom vrijednosnom paketu, a već sutra će im tržište ne samo nametnuti neki drugi književni paket, nego ih i uvjeriti da je baš to njihov personalni izbor.

Prestajete li ikad biti spisateljica? Gledate li katkad svijet, čitate novine, promišljate

o društvenim pojavama bez spisateljskih naočala ili je to nemoguće?

Mislim da je nemoguće prestati biti spisateljica ili pisac, ukoliko to zaista jeste. Među piscima postoje razlike, koje je teško detektirati. One su skrivene u autorskom psihogramu. Imate ljude kojima se dogodi jedna knjiga, i koji više nikada ne napišu retka, ali i dalje ostaju piscima. Imate pisce koji jednako tako mogu biti i nešto drugo. Imate marljive ljude koji su zalutali u književnost, i u konačnici doživjeli da ih se tolerira kao pisce. Imate talentirane ljude kojima nije problem da napišu odličnu knjigu. Imate opsesivne ljude koji su si zabili u glavu da su pisci i ne odustaju. Sve u svemu, nema salomonskog testa za pisce, niti bi ga trebalo biti. Jer kad bi ga zaista bilo, broj sudionika u književnosti drastično bi se smanjio. Nastao bi deficit. Znam samo da je lako biti pisac ukoliko niste izloženi nikakvom ozbiljnom, duboko egzistencijalnom riziku. I baš otuda, iz odsustva rizika, i proizlazi ovaj današnji orgijastički književni suficit.

Kakvi su Vaši čitateljski afiniteti? Kako birate knjige koje ćete čitati? Čitate li više fikciju ili ne-fikciju? Što Vas je posljednje oduševilo?

Ja redovito pratim događanja u suvremenoj književnosti, iako je moj rakurs sužen. Većinu informacija primam s anglo-američkog područja, a i sve što se odnosi na ostatak književnoga svijeta prethodno je prošlo kroz anglo-američki filter. Drugim riječima, ako uzmem u ruku knjigu suvremenog iranskog autora ili autorice, to će biti samo zato jer je knjiga prevedena na engleski jezik. Ne kupujem razvikane knjige, ali na kraju uvijek popustim, obično na aerodromu. I ja sam žrtva tržišnih mehanizama. Aerodromska knjižara, i dovoljno vremena između dva leta, situacija je u kojoj ću kapitulirati, kupiti razvikanu knjigu I pročitati dvadesetak stranica. Tih dvadeset stranica obično učvršćuju moju odluku da ne treba kupovati razvikane knjige. Danas je kanonizacija dostigla besmislenu brzinu: ako je to prije nekog vremena bila jedna »kapitalna« knjiga godišnje, danas se »kapitalna« knjiga pojavljuje na tržištu svaki mjesec dana. U rezultatu, čitam non-fiction (kulturnu teoriju, sociologiju, filozofiju), jer je rizik da ću biti prevarena neusporedivo manji.

U »Napada na minibar« skovali ste zanimljiv izraz – »karaoke-kultura«. O čemu je riječ?

U eseju »Karaoke-kultura« pokušavam detektirati neke ključne oznake suvremene kulture. Da bih izbjegla termine koji su u (istina, slabom) opticaju - poput post-postmodernizma, pseudo-modernizma i digimodernizma - skovala sam svoj termin: karaoke kultura. Radi se, dakle, o kulturi u koja je zahvaljujući tehnologiji (internet, itd.) širom otvorila vrata anonimnim masama. Nekadašnji pasivni konzument danas je značajan igrač u kulturnoj ekonomiji. On sve više postaje aktivnim sudionikom, na njega se sve više računa. On je kritičar-amater, koji ocjenjuje knjigu putem svojih blogova i internetskih foruma, on je pisac-amater, koji distribuira svoju knjigu preko interneta, on je kreator svoga fandoma, svoga čitalačkog kruga. Sve to, i mnogošto drugo po mome mišljenju tektonski su pomaci.

U eseju »Pitanje optike« pišete o profesoru Aleksandru Flakeru, koji je osamnaest godina nakon obračuna s »Vješticama iz Rija«, nakon što su se, kako kažete, »lomače već ugasile odvažio javno baciti žigicu«. Mislite li da je i Vaša reakcija na njegov napad stigla prekasno, s obzirom na to da je prije pola godine preminuo?

Mene u eseju nije zanimao Aleksandar Flaker personalno, nego »profesor«, simbolička figura, tipičan primjerak hrvatske intelektualne elite. Kada kažem »elita«, mislim na književnike, umjetnike, nastavnike, profesore, novinare, kritičare, izdavače, predstavnike kulturnih institucija. Svjesna sam da će većina čitalaca čitati taj tekst kao moju osobnu reakciju na Flakerovu uzgrednu napomenu u novinama. Tako je svima lakše. Jer u suprotnom bi mnogi morali priznati da su sami ta elita, koja već godinama odbija konfrontaciju s vlastitim odrazom u ogledalu; elita koja nije prstom makla kada su se u Hrvatskoj spaljivale knjige, i kada su se hrvatske knjižnice čistile od »stranih knjiga«. Osim nekoliko pojedinaca, u koje ubrajam i sebe, nitko nije digao glas protiv te i mnogih drugih nakaradnosti sistema. Događalo se to prije nekih petnaestak, dvadesetak godina. Većina mojih kolega bili su, dakle, »profesori«. Ta ista većina je na svojim pozicijama i danas. Sve u svemu, bio on »proizvođač« ili »potrošač«, tipičan sudionik hrvatske

kulturne scene uvijek nosi kutiju žigica skrivenu u džepu. Kada se treba dodvoriti vlastodršcu, kada treba sačuvati vlastitu poziciju, kada u to ime treba spaliti pojedinca, naš »profesor« je spreman, s »oružjem« u džepu. Teško je proglasiti brojne čitaoce glupacima

Koliko je Vama osobno važna recepcija Vaših knjiga? Volite li javna čitanja i susrete s ljudima koji čitaju i vole Vaše knjige? Zamišljate li katkada svoga idealnog čitatelja?

Stvari s čitaocima i piscima nisu tako jednostavne kako vam se čini. Imate grandiozne pisce, čija su djela simbolički kapital književnosti, ali koje malo tko čita. Takva je nesretna sudbina Roberta Musila, na primjer. To je slučaj s Joyceovim »Finneganovim buđenjem«. Takvih djela i autora ima podosta. S druge strane, imate pisce ograničene inteligencije koji proizvode dječju književnost za odrasle. Ta se djela prodaju u velikom broju primjeraka i izazivaju oduševljenje čitalaca. Teško je proglasiti brojne čitaoce glupacima, pa postoji neka vrsta tržišnog dogovora: takva djela često su vrednovana kao ozbiljna književna djela. Ponekad padne čak i kakva značajna nagrada. Što, dakle, čini odnos između knjige i čitaoca? Zar samo knjiga i čitaočev ukus? Ili će prije biti da je taj odnos rezultat manipulacije, samo-pozicioniranja, mitotvorstva, politike, književnog snobizma, mode, društvenog dogovara i tržišnog managementa?

2011.

H-ALTER, 31. 07. **2008.**

JELENA SVIRČIĆ, BABA JAGA JE SNIJELA JAJE

Povodom izlaska njezina nova romana, Dubravka Ugrešić govori za *H-alter*: Ti koji žele zaraditi pare proglasili su patologiju *zdravljem*. Zapadnjakinje, kojima se raspadaju usta od silikona, gledaju sa sažaljenjem na primitivne afričke žene čije istegnute vratove pridržavaju obruči. Ili te iste Zapadnjakinje s dojkama koje pucaju od silikona protestiraju protiv strašnog običaja klitoridektomije, ne videći da je to zapravo isto, da se tobože civilizirane zapadne žene podvrgavaju oblicima nasilja nad vlastitim tijelom da bi bile privlačnije i da bi se lakše uklopile u zajednicu

Dubravkom Ugrešić *volimo se hvaliti: književni krugovi nazivaju je najuspješnijom i najprevođenijom hrvatskom književnicom. Ona taj identitet hrvatske književnice nikada nije do kraja prihvatila, pa je odbila i ući u Društvo hrvatskih književnika. Nazivaju je predstavnicom 'ženskog pisma', što ona tumači kao šovinizam.*

Danas je Ugrešić jedna od od najzanimljivih književnica uopće, disidentica koja se kroz romane i brojne eseje nastavlja baviti 'ženskim temama' na autoironijski i duhovit način, te temama nacionalizma i identiteta koje secira i dovodi u banalnost i ironiju.

Raspadom Jugoslavije i početkom rata zamjerila se mnogima nepristajanjem na sigurnost konformističkog nacionalizma, i ubrzo biva razapeta u 'Globusovom' članku 'Hrvatske feministice siluju Hrvatsku', koji je ostao upamćen po egidi 'Vještice iz Rija'. Pod stigmom izdajice ubrzo emigrira iz Hrvatske.

Danas živi u Amsterdamu, predano piše i predaje po raznim sveučilištima u Americi i Europi.

Početkom lipnja ove godine u nakladi 'Vuković & Runjić' izlazi njezin novi roman 'Baba Jaga je snijela jaje' u sklopu projekta 'Mitovi', škotskog nakladnika 'Canongatea', čija je glavna ideja bila dati slobodu piscima da, prema vlastitom izboru, na nov način obrade već postojeće mitove.

Dubravka Ugrešić odabrala je ***Babu Jagu****, lik iz slavenske mitologije, poznatiju pod*

*imenom **Baba Roga**. Nakazna čarobnica i vještica obično je prikazana kao starica koja stanuje u kolibi postavljenoj na četiri kokošje noge, koje joj omogućavaju da se okreće i miče, a koliba okružena je ljudskim kostima i lubanjama.*
Kroz lik Babe Jage, Ugrešić je kao glavnu temu provukla tabu starosti i bolesti, nasuprot težnji i opsjednutosti sa mladošću i ljepotom, transformirajući drevni mit u moderni, koji bolno odražava 'duh vremena'.

U recenziji vaše najnovije knjige *Baba Jaga je snijela jaje* piše da je oživljavanje drevnog mita o ženskoj emancipaciji, autentično slavenski, ali i univerzalni i svevremenski. Ipak, koje su to njegove autentično slavenske karakteristike?

Baba Jaga je slavenski mitski karakter koji se pojavljuje u bajkama, u književnosti, muzici, slikarstvu, pretežno u ruskoj kulturi. Svatko tko je čitao ruske bajke zna za Baba Jagu. Baba Jaga je rezultat mješavine starogrčkih, pretkršćanskih i folklornih tradicija u oblikovanju ženskih likova. Ona je istodobno i moćna drevna boginja iz vremena matrijarhata i groteskna starica, to jest žena koja je *degradirana*, zbačena sa svoga trona i pretvorena u staro ruglo.

Strah od starenja, bježanje od ružnoće kroz koja su provučena simbolizacijska jaja mita o Babi Jagi okosnica su vašeg novog romana. Imam osjećaj da se Baba Jaga vraća danas u svojem najstrašnijem obliku, dok se toliko užasavamo starosti i neljepote? Koji su razmjeri babajagalogije i antibabajaga industrije?

Dovoljno je pogledati ostarjele filmske zvijezde s napuhanim usnicama i obrazima, sa zategnutim *mačjim* osmijesima, ili Michael Jacksona, uostalom, pa da vam bude jasno da se radi o patologiji. Ti koji žele zaraditi pare proglasili su patologiju *zdravljem*. I u tome je cijeli trik. Pritom Zapadnjakinje, kojima se raspadaju usta od silikona, gledaju sa sažaljenjem na primitivne afričke žene čije istegnute vratove pridržavaju obruči. Ili te iste Zapadnjakinje s dojkama koje pucaju od silikona protestiraju protiv strašnog običaja klitoridektomije, ne videći da je to zapravo isto, da se tobože civilizirane zapadne žene podvrgavaju oblicima nasilja nad vlastitim tijelom da bi bile privlačnije i da bi se lakše

uklopile u zajednicu koja inzistira upravo na tim vrijednostima. Baš kao što se i afričke žene podvrgavaju nasilju da bi ostale unutar vjerskih, ritualnih ili estetskih kodova svoje zajednice.

Kažete da se ženska povijest kreće od ružne Baba Jage prema lijepoj Bogorodici, koja je iznijela apsolutnu pobjedu, pa zahvaljujući tome danas mnoge žene izgledaju kao jeftine plastične Bogorodice po seoskim crkvicama. Koliko je to u korelaciji sa našim estradnim fenomenima u kojima Nives Celzijus piše knjigu u maniri pročišćene bludnice Marije Magdalene, a Severina se svjesno poigrava identifikacijom s Gospom?

Žene svjesno idu na stereotip za koji misle da je muškarcu najmiliji. Na taj način ponižavaju inteligenciju muškaraca, svodeći svoga recipijenta na – stereotip.

Kraj osamdesetih bilo je vrijeme afirmacije tzv. ženskog pisma, na čelu s Irenom Vrkljan, Vesnom Krmpotić i vama. Kako danas gledate na njegov razvoj, i postoji li uopće žensko pismo kao temeljni izraz naših književnica?

Degradirajuće je po same žene da se sve žene trpaju u isti koš samo što su istoga spola, kao što je šovinizam trpati u isti koš sve Cigane zato što su Cigani, kao što je rasizam trpati zajedno sve Crnce zato što su Crnci. Zašto po istoj logici ne tretirate Andrića, Krležu i Kiša kao muške pisce, a njihove knjige kao - muško pismo? Sama pojava spisateljica na tržištu još uvijek ne znači emancipaciju, niti to ima veze s feminizmom, niti sa ženskim pismom. Dapače, nagla popularizacija ženskih spisateljica može naprosto značiti afirmaciju patrijarhalnog ženskog mišljenja, koju one u svojim knjigama propagiraju. Otvoreno pisati o seksu danas nije više emancipatorski čin, nego obratno. Pokušajte vidjeti što u Srbiji i Hrvatskoj pišu neke političke kolumnistice, na primjer. S mnogima me ne povezuje baš ništa, jer stojim na posve suprotnom političkom stajalištu. Vrijeme je da se žene prestanu povezivati po spolu tamo gdje tome nije mjesto. Jer i to je oblik samo-getoizacije i samo-kolonizacije. Spisateljice koje ste spomenuli imaju različiti književni ukus od mojega, različiti kulturni *background*, različiti književni prosede i

različito književno pismo. Vrijeme je da to kritičarska i čitateljska okolina konačno nauči prepoznavati. Kao što je vrijeme da u Kinezu na ulici vidi ljudsku individu, a ne - Kineza.

Biste li voljeli da se npr. *Štefica Cvek* ili bilo koje vaše djelo nađe u nagradnoj igri *Profila*, *Osvojite knjigu za plažu*, poput knjige Slavenke Drakulić?

U tom smislu ja sam gubitnik, moje knjige se ne čitaju na plaži. Bolje su na lešo, s maslinovim uljem, i uz svijeće.

U trenutku raspada Jugoslavije i početka rata bila ste književna zvijezda i cijenjena znanstvenica. Razmišljate li ponekad kako bi izgledala vaša karijera da se to sve nije dogodilo?

Da mi je karijera bila na prioritetnom mjestu, vjerojatno bih ostala. Otišla sam jer su moji prioriteti bili moralne prirode.

Predajete po Americi i Europi. Kako objašnjavate nedostatak interesa ovdašnjih sveučilišta za vašim mentorstvom, dok vas u isto vrijeme stalno navode kao jednu od najuspješnijih i najprevođenijih hrvatskih književnica?

Naprosto ne objašnjavam.

Nedavno je u Puli održan okrugli stol na temu *Nevidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji*, na kojoj je porazno zaključeno da je od 1991.godine do sada samo šest filmova režirala žena. Ako povežemo to sa ženama u književnosti, slažete li se da je u književnosti na ovim prostorima broj žena možda statistički veći, ali da svejedno ostaju nevidljive u odnosu na muške autore?

Kulturna vlast ili *kulturna birokracija* (tu mislim na izdavače, urednike, profesore, kritičare, kulturne institucije) uglavnom je u muškim rukama, što i nije neka osobita stvar, jer novaca za kulturu ima, pretpostavljam, malo, jagma je velika, a i to malo novaca

troši se, pretpostavljam, na *mrtve projekte*. Žene koje pogoduju trenutnoj kulturnoj vlasti, nisu nevidljive, štoviše. Žena koja ide niz dlaku, koja propagira vladajuću političku ideologiju ili vladajući trend - vidljiva je. Žene Severinina tipa najvidljivije su, kao i svugdje, one su popularan masmedijski role-model djevojčicama. Ali, kad smo kod masmedijske kulture, ni dječaci u Hrvatskoj ne prolaze bolje. Njihov domaći muški role-model je - Marko Perković Thompson.

Nakon više od 15 godina emigracije, vidite li da se u Hrvatskoj nešto promijenilo nabolje, dišemo li slobodnije, ili je političku cenzuru zamijenila tržišna?

Mislim da političku cenzuru nije zamjenila tržišna, nego se tako samo želi predstaviti. Uvjerena sam da cenzura postoji. S druge strane, mislim da nedostatak kritičkog mišljenja u Hrvatskoj nije toliko rezultat cenzure koliko općeg konformizma i apatije.

Živite u zemlji Europske Unije. Kakvom je vidite *iznutra*, i kako gledate na hrvatsku perspektivu unutar EU?

Potpuno je razumljivo da Hrvatska stremi Evropi, da joj je tu i mjesto, i da će se tu naći i prije nego što se nada. Što se mene tiče, meni cio taj paket - Evropa, evropsko ujedinjenje i evropska ideja - nije više toliko uzbudljiv niti intelektualno poticajan. Ideju su, između ostaloga, ubili oni čiji je posao da je promoviraju: brojni kulturni manageri i birokrati. Evropa je muzej, pa je, prema tome, i muzej ideja. *Znakovito* (nadam se da sam dobro upotrijebila tu riječ?) je da se u svakom evropskom gradu otvaraju muzeji moderne umjetnosti i opere – kao arhitektonski izazovi i simbolički toposi gradova. Ako imamo muzej, imat ćemo, majku mu, i umjetnost. Ako imamo opersku zgradu, imat ćemo, majku mu, i tu operu... Ta opća *muzealizacija* govori da nešto s idejom kulture duboko nije u redu. Sve u svemu, pojmovi centra i periferije radikalno su se promijenili. Evropa, čini se, odavno više nije centar.

2008.

T-PORTAL

DUBRAVKA UGREŠIĆ: **'POBIJEDILI SU LJUDI THOMPSONOVA KOVA'**, 30. 05. **2008**

AUTOR: MIJA PAVLIŠA

Nakon odlaska iz Hrvatske početkom 90-ih, hrvatska književnica Dubravka Ugrešić vrlo rijetko je istupala u hrvatskim medijima. Ekskluzivno za tportal govori o svom novom romanu, o Babi Jagi – izopćenici i čarobnici, vještici iz slavenske mitologije

Početkom devedesetih napadani ste zbog teksta o suvenirima s natpisom 'Čisti hrvatski zrak? Lakše se diše', nakon čega odlazite iz Hrvatske. U Hrvatskoj je nedavno zbog crkvenog događanja proslava Titova rođendana pomaknuta za dan ranije, Thompson nastupa na Trgu bana Jelačića na proslavi Dana branitelja grada Zagreba u organizaciji Zbora braniteljskih udruga iz Domovinskog rata, a glavni pokrovitelj nastupa je Grad Zagreb… Diše li se lakše?

Zaista, lakše se diše. A diše se lakše jer ljudi na vlasti nisu više toliko histerični oko toga da bi je mogli izgubiti kao što su bili prije desetak i više godina. Drugim riječima, ona 'tko je jamio, jamio je' uglavila se u hrvatskom društvu kao Božji zakon, kao fatalnost koja je konačno smirila i gubitnike i dobitnike.

Dobitnici se vrte u svojoj orbiti, gubitnici se koprcaju u svojoj. Pobijedili su ljudi 'Thompsonova kova'. Ljudi toga kova već gotovo dvadeset godina tule svoje nacionalističke operete, gangaju svoje gange, revu svoj domovinski turbofolk, a sada se najednom zgražavaju nad činjenicom da Thompson nastupa na Trgu bana Jelačića. Thompson je naše, zakonito hrvatsko čedo.

Pa ne nastupa čovjek na Trgu republike, nego na svome trgu, u svome gradu, i taj grad je, logično, pokrovitelj njegova nastupa. Ja u tome ne vidim ništa kontradiktorno. Da je na Trgu bana Jelačića nastupao bivši Jugoslavenski armijski zbor koji u organizaciji Zbora braniteljskih udruga iz Domovinskog rata pjeva građanima Zagreba 'Na Kordunu grob do groba', to bi već bila kontradiktorna stvar.

Otišli ste u Nizozemsku, percipiranu kao multikulturalnu i slobodniju zemlju u kojoj se također događaju promjene. Nacionalizam buja u cijeloj Europi. Koliko vas plaši rad desnice?

Zasad me ne plaši, jer sam jaku dozu dobila 'kod kuće', s domaćim nacionalizmima, pa mi se stvari vani još uvijek ne čine alarmantnima. U Nizozemskoj je u ovom času nacionalni bestseler broj jedan novi, holandski prijevod Kurana. Štoviše, ako ste kojim slučajem nizozemski policajac, dobit ćete Kuran s 50 posto popusta.

Kao što vidite, stvari su neobično dinamične, a u kom smjeru idu, nalijevo ili nadesno, to je malo tko u stanju reći.

IDEOLOŠKI PROJEKT EU NE RAZLIKUJE SE MNOGO OD BIVŠEG JUGOSLAVENSKOG

Nakon raspada Jugoslavije i stvaranja novih država, brojnih žrtava, Hrvatska je na putu ponovnog integriranja, u Europsku uniju, kao i ostale države ex Jugoslavije. Što se time dobiva i gubi, koliko je sada relevantno pitanje suvereniteta i identiteta?

Sve je pitanje perspektive. Evropska unija je prije svega racionalan, poslovan megaprojekt. Taj projekt je započeo nakon Drugog svjetskog rata, između ostaloga i kao dio Marshallova plana, i imao je za cilj ekonomsku obnovu i poticanje ekonomske suradnje između zemalja Zapadne Europe.

Da bi cio taj ekonomski paket bio prihvatljiv i onima koji se ne razumiju u novac, Europska unija ponudila je i prateći ideološki projekt. A taj ideološki projekt ne razlikuje se mnogo od bivšeg jugoslavenskog ideološkog projekta. Možda je i to razlog što Hrvati, Srbi i drugi bivši jugoslavenski narodi s teškoćom ulaze u EU, jer su zatečeni činjenicom da nisu dobro savladali građu.

Raspad Jugoslavije, rat i stvaranje novih država također se može interpretirati kao poslovni projekt koji je, kao prateći ideološki mamac, proturio nacionalizam. Obični ljudi nisu bili u stanju razumjeti poslovnu stranu projekta, ali su zdušno prihvatili onu razumljivu, ideološku, i tako su mnogi poradili na realizaciji.

Kakav je osjećaj biti u kulturi i sredini u kojoj je intelektualac 'došljak' u poziciji drugoga? Kakva je pozicija pisca egzilanta danas u svijetu?

Svijet se globalizira nezaustavljivom brzinom, tako da 'egzil' u tradicionalnom značenju te riječi postupno iščezava, ali se isto događa s tradicionalnom mentalnom floskulom 'dom'.

Intelektualno 'došljaštvo' ide u pravcu ekonomske kategorije, to jest neke intelektualne sredine mogu se osjećati ugroženima od došljaka koji dolaze da im 'otmu posao' ili prihvatiti intelektualne došljake jer je to 'dobro za posao'. Mnogo zavisi i od toga koja je intelektualna branša u pitanju.

KNJIŽEVNOST NIJE AUTORITARAN MODEL MIŠLJENJA

Jedno od mogućih čitanja naslova vašeg novog romana 'Baba Jaga je snijela jaje' je poistovjećivanje vas autorice i žena umjetnica s Babom Jagom – izoliranom, stigmatiziranom, izdvojenom iz društvenog okoliša, oslonjenom isključivo na svoje vlastite moći. Koliko obrađeni mit o Babi Jagi korespondira s današnjim položajem žena i umjetnica?

Moj roman je potraga za književnim korespondencijama i polje tih korespondencija svakako nije iscrpljeno s mojim romanom.

A kako lik Baba Jage korespondira sa stvarnim položajem žena i umjetnica, na to pitanje ne znam odgovoriti. Naprosto zato što roman, kao i književnost, nije autoritaran model mišljenja.

Netko će se lako identificirati s pričama u romanu, a netko ne. Osim toga, žene nisu jedna, homogena grupa, niti su sve žene umjetnice iste. Sjećam se kako je davno neka žena odreagirala na Šteficu Cvek. Rekla je: 'Ja nemam ništa s vašom Šteficom Cvekš' Zašto, pitala sam je. 'Zato što ja nemam problema s linijom', rekla je žena. Toliko, dakle, o književnosti i njezinoj korespondenciji sa životom.

Koliko i na koji način korespondira s vama kao autoricom i umjetnicom?

Za mene je Baba Jaga bila tzv. umjetnički izazov i naporan rad. Najprije sam sama sebi zadala temu, iako pritom nisam znala puno o temi niti sam bila sigurna hoću li je uspjeti unutrašnje usvojiti i razviti. Kada je došlo do punog unutrašnjeg odobrenja teme, onda je njezino variranje postalo zadovoljstvom.

ŽENAMA NE PREOSTAJE DRUGO DO KUHINJA, DJECA I CRKVA

Na jednom mjestu pišete da je u ženskoj povijesti, koja se kreće od ružne Baba Jage prema lijepoj Bogorodici, Bogorodica iznijela apsolutnu pobjedu te da mnoge žene danas izgledaju kao – Paris Hilton. Kažete da je najprofitabilnija anti Baba Jaga industrija…

Pa jest. Bogatiji dio svijeta utonuo je u jednu vrstu autizma, u bavljenje vlastitim tijelom. Mediji, odnosno cijela industrija koja stoji iza toga, sugeriraju nam da je naš jedini zadatak na ovome svijetu da izgledamo lijepo i da živimo zdravo i dugo.

Ideološka poruka je ugodna, u njoj nema ničeg lošeg, naprotiv, oslobađa nas krivice (jer krivi su oni koji se ne brinu za sebe) i zadovoljava naše primarne preživljavalačke instinkte. U tom smislu Paris Hilton je samo jedna od naših modernih boginja.

Što se 'božanskog' dijela njezine pojave tiče, postoji anegdota koja će se, pretpostavljam, svidjeti književnicima. Kažu da je u nekom restoranu, kada je konobar donio jelovnik, lupila jelovnikom po stolu i rezolutno rekla: I hate readingš

Kršćanstvo je neka vrsta standardizacije i, naravno, patrijarhalizacije ženskog imidža: sve žene trebale bi biti klonovi Bogorodice. Za razliku od dosadnog kršćanskoga, u maštovitom pretkršćanskom mitskom svijetu žive neobično zanimljivi i jaki ženski mitski likovi. Baba Jaga je jedna među mnogima.

Pripadnice, kako nazivate, bablje internacionale, spavaju s mačem pod jastukom. Koliko je bablja internacionala utopija, a koliko je realna mogućnost da će žene doista izvaditi mačeve ispod svojih glava i krenuti u naplatu računa?

Bablja internacionala je utopija, nažalost. Svijet je s jedne strane duboko militariziran, a s druge duboko mariniran u religijskom mišljenju. U takvu svijetu mala je mogućnost da će žene isukati svoje mačeve. Kad s jedne strane imate 'generale', a s druge 'popove', ženama ne preostaje drugo do kuhinja, djeca i crkva.

FOLKLORNA KULTURA JE I DALJE NEOBIČNO VITALNA, SAMO U DRUGOM OBLIKU

Roman 'Baba Jaga je snijela jaje' rađen je prema starom mitu, a donosi i novonastale, o herojima i zločincima nedavnog rata. Mevludin bi zadavio Karadžića i Mladića, spominjete Gotovinu. Odakle na ovim prostorima tolika potreba da se živi na mitovima i za mitove?

U mome romanu malo se govori o novim mitovima. Ali ako me pitate nevezano uz roman, onda mi se zaista čini da je folklorna kultura i dalje neobično vitalna.

Ona danas samo ima druge oblike, pa nam ne pada na pamet da je povezujemo s tradicionalnim folklornim mišljenjem. Sva popularna i populistička kultura - koja uključuje politiku i političare, medije, senzacionalističke novine, televiziju s popularnim domaćim sapunicama, priče o Pukaniću i njegovoj ženi, o Vlatki Pokos i njezinom mužu, o 'herojima domovinskog rata', o zvijezdama Big Brothera, o Sanaderovim satovima i još

mnogošta – temelji se na tom folklorno-mitskom mišljenju.

Na nedavnoj tribini članovi žirija književnih nagrada Jutarnjeg lista i roman@tportal.hr vaš 'Muzej bezuvjetne predaje' uvrstili su među tri najbolja romana domaće književnosti nastale unazad deset godina. Kad je bio u konkurenciji za nagradu Jutarnjeg, nije nagrađen. Danas Velimir Visković, tada član žirija, kaže da je to najveća pogreška tog žirija. Da je bilo drukčije, biste li tada primili nagradu Jutarnjeg i ne radi li se o osvajanju lakih poena?

Ne znam što bi bilo da je bilo... A što se nagrada tiče, one su dobre jer dinamiziraju književnu scenu, i pisce, i čitatelje, i kritičare, i to je, uostalom, njihova jedina svrha.

Planirate li novi roman osobno promovirati u Hrvatskoj? Nema vas u hrvatskim medijima, po izlasku knjiga tek pokoji intervju. Kako doći do mlađih čitatelja koji ne znaju tko je Dubravka Ugrešić? Ili dobra literatura sama pronalazi čitatelja i obrnuto?

Izdavač nije predvidio neku posebnu promociju. A što se mene tiče, ja nemam ni moći, ni talenta, ni dovoljno dobre volje da se bavim samopromocijom.

DOSAD ME NITKO NIJE ZVAO DA PREDAJEM U HRVATSKOJ

Što čitate, što od hrvatske suvremene književnosti smatrate dobrim?

Slabo pratim novu hrvatsku književnost jer naprosto nemam vremena, ali, ovako odoka, mislim da je hrvatska književna scena u sasvim dobroj formi.

To što, doduše, odmah bode u oči je premali broj knjižara, na primjer. Ali što se tiče objavljivanja prijevodne književnosti koja je u svijetu in, hrvatski čitalac nije nimalo oštećen. Izdavački svijet je ujedinjen, utoliko što lista od dvadesetak ili tridesetak knjiga svake godine procirkulira po mnogim zemljama. To je svakako dobitak u odnosu na

situaciju u Hrvatskoj prije desetak ili dvadesetak godina.

Na kraju ostaje još samo pitanje je li je vrhunac književne kulture u tome da sve knjižare na svijetu izgledaju kao aerodromske knjižare, odnosno treba li hrvatsko izdavaštvo biti ponosno jer ne zaostaje za svjetskim trendovima mekdonaldizacije izdavaštva, književnosti i čitalačkog ukusa.

Biste li voljeli doći predavati na neki od fakulteta u Hrvatskoj? Razmišljate li o povratku u Zagreb, Hrvatsku?

U nekim idealnim okolnostima ne bih imala ništa protiv, iako me, istini za volju, dosad nitko nije zvao. A što se životnih odluka tiče, često okolnosti odlučuju umjesto nas. Ja u Zagrebu imam obitelj i dolazim često. Prije dvije ili tri godine provela sam u Zagrebu gotovo cijelu godinu dana. Ni ja ni moja najbliža okolina ne doživljavamo moje dolaske i odlaske kao nešto posebno ili traumatično.

VJEŠTICE IZ RIJA

Nedavno smo u pismima čitatelja u Globusu pročitali presudu donesenu 2004. u korist Slavenke Drakulić, u slučaju teksta 'Vještice iz Rija'. U kojoj fazi je vaša tužba?

Moja tužba vuče se već 16 godina i još je, kažu, na početku. Prije nekoliko godina Globusov advokat tražio je psihijatrijsko vještačenje koje je trebalo pokazati koliko me je cio slučaj Vještica iz Rija uzdrmao. To vještačenje obavili smo lanjske godine.

VREME - INTERVJU - DUBRAVKA UGREŠIĆ, PISAC: USPORAVANJE SVAKODNEVICE. VREME 632, 13. FEBRUAR 2003. / KULTURA

AUTOR: SLOBODAN KOSTIĆ

"Broj mojih čitalaca, pretpostavljam, nije velik, ali je stabilan i odan. To su ljudi koji vole čitati baš moje knjige. Njih ima posvuda. Ponavljam, nema ih puno, što i nije loše, jer mi je tako lakše da ih zamislim i volim"

Novi roman Dubravke Ugrešić *Muzej bezuvjetne predaje* i knjiga eseja *Kultura laži* nedavno su se pojavili u Srbiji zahvaljujući Samizdatu B92, izdavaču koji objavljuje i njena sabrana dela. To je i jedan od povoda za razgovor sa jednom od najvažnijih spisateljica sa eks-jugoslovenskog prostora, danas žiteljkom Holandije.

"**VREME**": **Pomalo paradoksalno**, **sredina u kojoj ste početkom devedesetih odbijali da objavljujete čak i pojedinačne naslove sada je dobrim delom zaslužna za izdavanje vaših sabranih dela**. **Kako se odigrao taj preokret**?

DUBRAVKA UGREŠIĆ: Prije svega, nije srpska sredina objavila moje knjige, nego izdavačka kuća Samizdat B92 i njezin urednik Dejan Ilić. Drugo, bilo je i drugih ponuda koje su se odnosile na objavljivanje romana, a dolazile su od nekih beogradskih i nekih zagrebačkih izdavača. Ja, međutim, nisam htjela pristati na to da izađe samo roman. Željela sam da izađu i druge moje knjige i da se pojave u hrvatskoj, u srpskoj i u bosanskoj sredini. Nije bilo lako ostvariti te želje. Međutim, Dejan Ilić pokazao se upornim. Našao je hrvatski izdavački link, izdavačko poduzeće Konzor, i ostvario cijeli projekt. Bez njegove osobne upornosti ne bi bilo tih knjiga. Dejan je također dobro shvatio da se ne radi o mome kapricu, nego o stvarima iza kojih čvrsto stojim. Naime, moji čitaoci su jednako raspoređeni, ima ih u Hrvatskoj, u Srbiji, u Bosni. Države i njihovi priručni akademici, lingvisti i historičari književnosti mogu te jezike i kulture zvati kako god hoće, ali za mene je to jedan, zajednički književni i jezični prostor. Taj prostor je uvijek živio od kulturne interakcije. Nadalje, zašto sam inzistirala da izađu i

druge moje knjige? Zato što su one u desetak i više godina nestale. Za mlađe čitaoce moje knjige ne postoje kao dio njihova kulturnog naslijeđa. Izdavanje tih osam knjiga je gesta čiji je kulturni smisao uspostavljanje narušenog kulturnog konteksta i njegova kontinuiteta.

Kako autor šiju poetiku određuju otklon, **ironija i humor prema svemu**, **uključujući tu i vlastito delo**, **doživljava podvlačenje crte koju donosi takav izdavački poduhvat**? **Da li je to samo mehanički spoj objavljenih naslova ili suštinsko rezimiranje dosadačnjeg rada**?

Ne radi se o podvlačenju crte, nego naprosto o izdavanju knjiga koje se više nisu mogle kupiti u knjižarama. Sada čitaoci, ako žele, mogu doći do mojih knjiga. Mlađi čitaoci mogu provjeriti da li im te knjige nešto govore i da li mogu s njima komunicirati. Cio izdavački projekt za mene znači uspostavljanje kulturnog kontinuiteta i dijaloga. Zašto je to važno? Primjećujem, naime, da u Hrvatskoj, na primjer, upravo zbog nasilnog prekidanja kulturnog kontinuiteta, izlaze neke knjige koje se nameću kao novi, moderni književni standard, iako su slične knjige izlazile prije dvadesetak godina. Primjećujem da se hvale pojedini filmovi ili kazališne predstave, iako su bolji i moderniji filmovi i kazališne predstave postojali prije tridesetak godina. Takvo samozadovoljstvo moguće je samo u situaciji totalnog zaborava vlastite kulturne prošlosti, a ta kulturna prošlost je, htjeli to neki priznati ili ne, bila zajednička, *jugoslavenska*.

Koliko se emotivni prtljag izbeglica sa prostora nekadašnje Jugoslavije, **o kojima pišete u novom romanu Muzej bezuvjetne predaje**, **suštinski razlikuje od onoga što nose sa sobom ljudi iz drugih zemalja koji su napustili svoje kuće**?

Emotivni prtljag izbjeglica iz bivše Jugoslavije je ogroman. Nema većeg tereta od stida. Sve što se dogodilo u bivšoj Jugoslaviji je sramno. Čak i ako ste neposredna žrtva, to ne znači da vas nije stid. Stidite se zbog onih koji su vas doveli u situaciju da bježite, zbog onih koji su do jučer bili vaši dobri susjedi, a onda su krenuli da vas kolju. Taj cio emotivni prtljag teško je bilo s kim iskomunicirati. Jer, slušalac traži jednostavno

objašnjenje. Što se bivše Jugoslavije tiče, objašnjenje nije jednostavno. Zato je prtljaga eks-jugoslavenskog izbjeglice puno teža od samog vlasnika prtljage.

Može li jezik biti dom i nadomestiti svu raspolućenost koja prožima ljude sa ovih prostora koji žive na Zapadu?

Zašto mislite da su ljudi koji žive na Zapadu raspolućeniji od onih koji žive na prostoru bivše Jugoslavije? Čudim se ljudima koji mirno žive u svom Pirotu, Virovitici ili Brčkom, čvrsto uvjereni da se baš ništa za ovih desetak godina nije pomaklo, promijenilo i da život teče dalje. A ti koji su otišli trebali bi, navodno, patiti, jer su napustili svoj mirni, topli i sigurni "dom". Pa život je tek totalno raspolućen na prostoru bivše Jugoslavije! Koliko ljudima treba da to konačno shvate? Koliko još žrtava, granata, izbjeglica i ubojstava treba? Zar ljudi zaista misle da su sva ta mjesta – sve te virovitice i piroti – nenadomjestiva Arkadija?

Gde je tačka u kojoj se gastarbajtersko potucanje po svetu pretvara u metafi**ziku egzila**?

Još jednom, emigracija koja se izlila s ratom nije gastarbajterska. To je emigracija koja je otišla jer je bila istjerana ratom, mržnjom, nacionalizmom. Radi se o ljudima koji su pobjegli da ne bi ratovali, koji su pobjegli od svojih prvih susjeda, od mogućnosti da budu ubijeni, zbog toga što im je netko u porodici ubijen, radi se o ljudima koji su bili maltretirani, kojima su srušene ku"e, i tako dalje i tako redom. Nova emigracija nije otišla da bi joj bilo ekonomski bolje. To je materijalno, moralno, emocionalno i ljudski deprivirana emigracija. To "potucanje po svetu" nije bio dobrovoljan izbor. Stotine tisuća ljudi istjerane iz bivše Jugoslavije. Ti ljudi nisu turisti i nisu gastarbajteri. Hrvatske, srpske i bosanske vlasti, ali i obični ljudi, skloni su da negiraju tu činjenicu, da se prave da ona ne postoji. U medijima se stalno protura mišljenje da su svi ti izbjeglice, egzilanti i emigranti otišli *dobrovoljno*. Sve je to laž, koja odgovara vlastima, jer bi se u suprotnome one morale konfrontirati s još jednim od ratnih zločina, a taj je protjerivanje građana iz njihove vlastite zemlje.

Kada izgnanstvo postaje moralna kategorija? **Da li disidentstvo politizira književnost**? **Na osnovu vaših eseja iz Kulture laži moglo bi se zaključiti da niste protiv politizirane književnosti i kulture**, **barem kada je reč o prostoru bivše Jugoslavije**?

Izgnanstvo samo po sebi nije moralna kategorija, kao što ni ostanak sam po sebi nije moralna kategorija. Što se književnosti tiče, svatko od nas bira svoj put i svaki je rizičan. Što se mojih eseja tiče, oni su bili moj način da se konfrontiram s realnošću oko sebe. Vrijeme će pokazati da li će moji eseji za nekih desetak godina ostati tek loši pamfleti ili će se, kao svaka prava književnost, moći čitati i tada kada više neće biti stvarnosti na koju se moji eseji odnose.

Ko je kome zapravo okrenuo leđa: **vi Hrvatskoj**, **Hrvatska vama**, **ili je ta netrpeljivost bila uzajamna**? **Šta je preduslov da bi se izgladio taj nesporazum**?

Prema meni je bila netrpeljiva hrvatska kulturna sredina, a ne Hrvatska. I ja sam bila netrpeljiva prema toj sredini, a ne prema Hrvatskoj. Da sam u isto to vrijeme živjela u Beogradu, na primjer, bila bih jednako netrpeljiva prema srpskoj sredini. O tome, uostalom, možete čitati u *Kulturi laži*. Jer, nije samo hrvatska sredina imala *copyright* na nacionalizam, *Kultura laži* može se čitati i kao analiza srpskog nacionalizma. I svakog drugog nacionalizma. Razlike su zanemarive. Ja, dakle, naprosto stojim na drugoj strani. I u tom smislu nema izglađivanja nesporazuma. To je kao da, na primjer, pitate Židove da li su izgladili nesporazum oko onih logora u vrijeme nacizma. Nacionalizam u cijeloj bivšoj Jugoslaviji nije bio nesporazum. Bio je to politički izbor. Moj politički izbor bio je na suprotnoj strani.

Postoji li tačka oslonca za nekoga ko, **poput vas**, **ne pripada jednom jeziku**, **određenoj književnosti**, **nekoj zemlji niti bilo kojoj instituciji**?

Postoji. To sam ja i moje knjige.

Stiče se utisak da sav fakticitet piščevog života (**mesto rođenja**, **vreme sazrevanja**, **kultura kojoj se pripada**...) **kod vas zamenjuju sećanja**. **Da li se od tog trošnog materijala može izgraditi spisateljska biografija**?

A što bi to za vas bio čvrsti materijal, za razliku od trošnoga? Zar mislite da stalna ukotvljenost u jednoj sredini daje književniku veće šanse da njegovo književno djelo bude bolje?

Čini se da su oni koji se izdržavaju od vlastitog intelektualnog rada trenutno jedini pravi proleteri. **Nameravate li sprovesti barem lišnu revoluciju ili ste zadovoljni statusom koji vas li#šva "vlasnišva nad sredstvima za proizvodnju**"?

Ja sam proleter, to je istina. Lična revolucija bila bi, recimo, osvojiti vlast u nekoj izdavačkoj kući. Za takvu revoluciju nemam vremena. Niti energije.

Sada kada je većina pisaca tržišno orijentisana, **vi još podsećate na dućandžiju koji fućka u pravcu hipermarketa**. **Da li pretvaranje izdavaštva u industriju demistifikuje ili uništava stari spisateljski zanat**?

Stvari se mijenjaju što se tiče hipermarketa, lagano, ali se mijenjaju. Postoji tendencija usporavanja svakodnevice, demarketizacije, tendencija vraćanja na stare vrijednosti, kakva je, na primjer, *slow food* tendencija. Moje knjige ionako spadaju u *slow sellere*. Tu, u tendenciji demarketizacije svakidašnjice vidim neku šansu za sebe.

Kakav je vaš odnos prema onima koji čitaju vaše knjige? **Da li nekada zamišljate te ljude**?**Delite li čitaoce na one koji vas šitaju na maternjem jeziku i na one koji vas poznaju preko prevoda**?

Broj mojih čitalaca, pretpostavljam, nije velik, ali je stabilan i odan. To su ljudi koji vole čitati baš moje knjige. Njih ima posvuda. Ponavljam, nema ih puno, što i nije loše jer mi

je tako lakše da ih zamislim i volim.

Šta za vas znači kulturološki toponim "prostor bivše Jugoslavije"? Da li će taj izraz nestati sa poslednjim živim stanovnikom te zemlje?

Jugoslavija je zemlja u kojoj sam se rodila, u kojoj sam rasla i školovala se. Jugoslavija je zemlja čije sam vrijednosti, pa i one ideološke – a da toga i nisam previše svjesna – ipak usvojila. Vjerujem da će se jednoga dana neki mladi historičari, sociolozi, politolozi, arheolozi kulture, pozabaviti Jugoslavijom; da će otvoriti arhive; pregledati dokumente toga vremena, filmove, knjige, televiziju, štampu; da će se pozabaviti statistikom; da će se pozabaviti i s tzv. *oral history* metodom i da će na kraju – kada sve slože u pazl, kada usporede stvari – doći do zaključka da je Jugoslavija bila dobra zemlja. Možda će doći do zaključka da je jugoslavensko vrijeme bilo *zlatno doba* toga geografskog prostora. Možda će čak doći do zaključka da je Jugoslavija bila bolja od nekih drugih zemalja za koje su te zemlje, ali i mi, mislile da su bolje.

2003.

DUBRAVKA UGREŠIĆ, KNJIŽEVNIK, U EKSKLUZIVNOM RAZGOVORU ZA "PEČAT" SA FILOZOFOM BRANKOM ARSIĆ, JESEN 2000.

Kultura u nasim krajevima je niz kulturnih ekscesa

B. Arsić: Dobila si uglednu nagradu Hajnrih Man za svoj roman "Muzej bezuvjetne predaje". Ovaj roman već doživljava ozbiljna čitanja. Znam mnoge ljudi koji pišu čitave studije i eseje o ovom romanu. Ali, roman nije objavljen na hrvatskom, i čitaoci u Hrvatskoj, Bosni i Srbiji ne mogu ga čitati na jeziku na kojem je napisan. Zašto?

D. Ugrešić: "Heinrich Man" mi nije dodijeljen za pojedinacnu knjigu nego za eseje, za recimo to birokratskim jezikom, esejističku književnu aktivnost. Situacija s objavljivanjem moje knjige upravo je fantastično dvolična. Svih ovih desetak godina bila sam Hrvatskoj neprijatelj. Istina, objavila sam Američki fikcionar (Durieux, 1993), ali je knjiga prošla posve gluho. Ne sjećam se da je objavljena ijedna recenzija. Kultura laži objavljena je u izdavačkoj kući Arkzin 1996. Većina knjižara je odbila da je prodaje, ali je knjiga na neki tajanstven način ipak bila rasprodana. Publicitet su, izmedju ostaloga, napravile izrazito loše recenzije. Za objavljivanje romana javio se s ne suviše entuzijastičnom ponudom jedan zagrebački izdavač. Pojavila se i jedna negativna recenzija njemačkog izdanja romana.

B. Arsić: Da li si nakon političkih promena u Hrvatskoj i dalje "neprijatelj"?

D. Ugrešić: Odnedavno, čini se više nisam neprijatelj. Vidim to po tome što neki ljudi u svojim intervjuima i napisima spominju moje ime. Medjutim, moja prisutnost svodi se na golo ime i prezime koje pokriva stanovit sadržaj i ima simboličnu funkciju. Ponekad me upotrebljavaju kao neku vrstu javnog trulexa, spužve za brisanje loše svjesti. Tako moja virtualna prisutnost nadomještava stvarnu prisutnost. Što se stvarne prisutnosti tiče činjenice govore suprotno: mojih knjiga već desetak godina nema u prodaji, u medjuvremenu je izrasla nova generacija potencijalnih čitalaca koja nema pojma tko sam.

Moji kolege, za razliku od mene, u istih tih deset godina nisu izgubili izdavački kontinuitet. Situacija je pogoršana činjenicom da su moje knjige sa žigom nekih zagrebačkih biblioteka, prema pisanju Feral Tribunea, nadjene na smeću. Dakle, i biblioteke su pridonijele čistki. Nadalje, sumnjam da se moje ime nalazi na reading listama koji moji bivši kolege, profesori književnosti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, daju svojim studentima. Sve u svemu, s jedne strane i dalje je na snazi strategija kulturnog deletiranja, a s druge se stvara lažna medijska slika da je sve u redu. Što više, mnogi su uvjereni da je moja emigracija neka vrsta književnog turizma.

Mit o gradjanskom društvu

B. Arsić: To što mnogi misle na takav način govori nešto i o našem "kulturnom" miljeu. O tome da radiš suočena sa raznovrsnim strategijama isključivanja, "pretumačivanja"?

D. Ugrešić: Moj slučaj ne bi bio relevantan, mogli bismo ga svrstati u kulturno-političke ekscese, da ne pokazuje jasno nešto drugo, mnogo važnije. Prvo, ja mislim da je kultura u svim našim južnoslavenskim krajevima jedan niz kulturnih ekscesa, da je nastajala usprkos. U tom smislu, Krleža, Andrić, Crnjanski su kulturni ekscesi. Mit o prijeratnom (prije Drugog svjetskog rata) gradjanskom društvu je tanak. Još je tanji mit o komunizmu koji je uništio gradjansku kulturu. Danas se pokušava prodati mit o gradjanstvu (tom koje je, valjda, nastalo u komunizmu) koje je uništio primitivni nacionalizam (u Hrvatskoj HDZ i Hercegovci, u Srbiji seljaci-nacionalisti, ili pak transformirani komunisti kao što je Milosevic). Ispada da je gradjanstvo ta postojana žrtva, a pritom nit je luk jelo, nit ga je mirisalo. Komunizam je, po mome mišljenju, sa svojom ideologijom kultura narodu, znanje je moć postao kulturom. Komunizam je sa svojim ideološko-mitskim vrijednosnim sistemom (mit o deset jezika koje je govorio seoski djecak Tito i pritom je jos svirao klavir i pušio cigaru!), a onda i s pedesetogodišnjom praksom bio KULTURA, što više vrijeme titoizma bilo je zlatno vrijeme jugoslavenske kulture. Prisjetimo se koje je visoko mjesto sama riječ kultura imala u ideologiji komunizma. Jaka propaganda, praksa obaveznog opismenjavanja, poticanog i besplatnog školovanja zaista su donijeli opismenjavanje cijele jedne seljačke populacije, jer Jugoslavija je bila pretežno seljačka

zemlja. Prisjetimo se: svako manje mjesto imalo je dom kulture, amatersko kazalište, novine i radio-stanicu. To danas zvuči jako smiješno, ali su po prvi puta do tada posve strane, posve nefamilijarne stvari postale svakidašnjicom. Prisjetimo se nadalje državno dotiranih časopisa, festivala, i sličnog. Ta prva faza - faza Hamleta u selu Mrduša Donja— bila je primjer nevidjene kulturne demokratizacije. Na Zapadu je tu vrstu demokratizacije donijelo tržiste, na Istoku — komunizam. Kultura više nije bila bauk rezerviran za bogate, za elitiste, za gradjane, nego je postala dostupna svakidašnjica. Zatim je zaista došlo i zlatno doba kulture: prisjetimo se madjarskih, poljskih, čeških, ruskih, jugoslavenskih filmova (bez obzira na cenzuru), izdavaštva, prijevoda, internacionalizacije, muzičkih, filmskih, teatarskih festivala. Demokratska televizija prenosila je i Fest i Bitef - svatko je mogao, od Triglava do Djevdjelije - posredno sudjelovati u najnovijim kulturnim dogadjajima. S padom komunizma i razbijanjem jugoslavenskog kulturnog prostora pala je i ideologija znanje je moć i kultura u narod. Pokazalo se da su mnogi odahnuli, pokazalo se da je komunizam nametao kulturne vrijednosti koje su mnoge ljude stiskale kao tijesna cipela. Posebno je odahnula emigracija, politička i gastarbajterska, ta koja se nakon promjena vratila. Oni su se vratili na svoje, familijarno, na to što je i bilo predmet njihove nostalgije: na selo, na tamburice, na svoje jeftine etno-simbole. Mnogi su, dakle, skinuli cipele. Jedni su se vratili na tamburice, a drugi u Hrvatsko narodno kazalište, što su dva lica istoga shvaćanja kulture.

Teška destrukcija jedne kulture

B. Arsić: Govoriš o "strategijama kulturnog brisanja"? Kako te strategije funkcionišu, da li uspevaju da proizvedu zaborav?

D. Ugrešić: Deletiranje koje se dogodilo u mom slučaju nije, dakle, privremeno. Ne radi se samo o štampanju jedne knjige. Moja profesionalna biografija je izbrisana. Dvadeset godina rada na fakultetu, deset knjiga Pojmovnika ruske avangarde, prijevodi, knjige, dnevno sudjelovanje u kulturnom životu bivše sredine, sve je izbrisano. I ponovo, ne radi se samo o meni: profesionalne biografije mnogih ljudi su izbrisane, i sumnjam da će se

ikada ponovo uspostaviti kao kulturna vrijednost. I to ne zato jer je prošlo vrijeme, jer su stvari zastarjele, jer su možda out of time, nego naprosto zato jer se dogodila temeljita, teška destrukcija jedne kulture, s njezinim institucijama, mrežom odnosa, distribucije, navika i vrijednosti. Ostala je tzv. kulturna sredina u kojoj malo tko mari za bilo što osim za svoje vlastito, personalno preživljavanje. Zaborav će biti sve dublji, vrijeme prolazi, na vlasti u kulturi su i dalje ljudi koji su sve šutke podržavali, koji nisu rekli nijednu riječ, koji su dogadjaje promatrali kao privremene ne uvidjajući da su radili na ruiniranju vlastite kulturne prošlosti, da su rezali granu na kojoj i oni sami sjede. Netko je rekao da je povijest koja se zaboravlja osudjena na to da se ponavlja. Ja, na primjer, nisam zaboravljena. Postojim kao citat bez navedena izvora. Na primjer, krajem osamdesetih objavila sam knjigu prijevoda Danila Harmsa pod naslovom Nule i ništice. U Beogradu je nedavno objavljena knjiga Harmsovih prijevoda pod naslovom Nula i ništa. U Zagrebu je takodjer objavljena knjiga prijevoda Danila Harmsa u kojoj se prevoditeljica ipak poziva na moje krive prijevode. Primjera ima mnogo. Vjerujem da svaki od izbrisanih participanata bivse jugoslavenske kulture moze navesti slične primjere. Stvari će se ne samo duplicirati nego i triplicirati: Hrvatska, Bosna, Srbija. Na jednom jeziku postojat će nekoliko prijevoda nečega što je već prevedeno, štampat će se knjige koje su već jednom napisane, postavljat će se kazališne predstave koje su jednom već izvedene, snimat će se filmovi koji su jednom već snimljeni. Zbog zaborava i totalne destrukcije, uspostavit će se neka nakaradna kultura koja će podsjećati na ulazak u cirkusku šatru s ogledalima: odraz će biti iskrivljen i umnožen. A za to, kao i uvijek, neće biti krivi naši vodje i diktatori, nego naši kolege, ti koji imaju vlast u kulturi, ma kako se ona činila malom.

B. Arsić: Jedan od najvažnijih eksponata u tvom "Muzeju bezuvjete predaje" je fotografija tri plivačice. Ova fotografija na izvestan način otvara arhiv tvoje prošlosti iako uopšte ne poznaješ osobe na toj fotografiji. Da li to znači da se čak i ono čto čini naše najintimnije jezgro, obrazuje "slučajno", nekom fotografijom nepoznatih plivačica na pakračkom jezeru koje je usnimio nepoznati fotograf?

D. Ugrešić: Iskreno rečeno, ne govori mi se o romanu, jer on nije objavljen. Osim toga je besmisleno. Daleko besmislenije od one Bugarke koja je, kažu, po beogradskim

tržnicama za sitan honorar prepričavala nastavke Kasandre.

B. Arsić: Postoji izvesna razlika u stavu izmedju "Kulture laži" i "Muzeja". U "Kulturi laži" bila si antipolitična, dakle začudjena, i spremna na samoobranu. Imala sam osećaj da si Muzej napisala iz nekog osećaja da te više ništa neće začuditi, zato što si umorna. Ich bin mude, to ponavljaš stalno?

D. Ugrešić: Radi se naprosto o atmosferi koju zrače knjige, a ne o stavu. Roman je jedan žanr, a knjiga eseja drugi. Roman odiše melankolijom, eseji su vrsta obrane od ludila. Narator u esejima jasno traži komunikaciju s čitaocem, narator se obraća sredini, on se konfrontira, buni, polemizira. Narator u romanu kruzi nekim intimnim poljem na razmedji izmedju jave i sna, proslošti i sadašnjosti, dislociran, privremeno centriran u gradu koji i nije grad nego metafora za splet tema koje kruže oko autora. Ili oko kojih autor kruži.

Muškarci imaju apsolutnu moć

B. Arsic: Kakav je tvoj odnos prema feminizmu? Da li se tvoje knjige mogu čitati kao "žensko pismo"?

D. Ugresic: Feminizam je postao tako uopćen pojam i zato me ne vesele pitanja tipa jeste li za feminizam ili protiv. Načelno sam, dakako, za feminizam, smatram se feministicom i bit ću to sve dok je sva moć na svijetu u rukama jedne polovice čovječanstva, muške. Ta moć u rukama muškog dijela čovječanstva je toliko evidentna i sveprisutna, uključujući civilizirani Zapad, da me zapravo najviše čudi kako to da samim muškarcima ne pada na pamet da se ogledaju oko sebe, zastide i zapitaju kako je zapravo sve to moguće. Dovoljno je zamisliti samo da nas netko promatra sa strane, recimo netko s neke druge planete. Muškarci su posvuda, imaju apsolutnu moć u politici, u državnim poslovima, u medijima, glupo je da i nabrajam. S druge strane feminizam se razgranao i obuhvaća toliko područja da se usudjujem govoriti samo o onom u kojem sama jesam, o književnosti. Danas, kada postoje ženske studije, žensko čitanje književnosti, ženska

književnost, ženska kritika, ženski pisci i ženska publika, kada je dakle cijela stvar institucionalizirana i javno usvojena (ili je barem tako na Zapadu), teško je vratiti se na početak i odgovarati na jednostavna pitanja da li postoji žensko pismo (postoji!) i kako se ja osobno odnosim prema tome. Tradicionalna institucija književnosti je srušena (barem je tako u zapadnome svijetu). Tu tradicionalnu instituciju književnosti koja je bila bijela, zapadna i muška srusila je politika identiteta, pravo na govor Drugoga, feminizam, postkolonijalni pristup, nove teorije itd. Instituciju književnosti srušila je logika tržišta, trzisne i medijske globalizacije. Sve to, zajedno s institucijom, srusilo je i tradicionalne književne vrijednosne hijerarhije. Mislim da je trenutno najveći problem upravo ta vrijednosna konfuzija, sve je progutalo tržiste. Narušena je čak i ideja identiteta (gender, i sl). Jednom sam srela muškarca koji je promijenio spol i postao ženom i lezbijkom. Kako je u pitanju osoba koja piše knjige pitala sam je da li se s promjenom spola promijenilo i njezino pismo. Bila je zbunjena i nije mi znala odgovoriti na to pitanje. Ja ću, na vaše pitanje je li moje pismo žensko odgovoriti radije kao čitalac odgojen na zapadnoevropskoj knjizevnoj tradiciji. Dakle, sva ona literatura koja se bavi samo jednom perspektivom i jednom temom (muški roman o nogometu, ženski roman o ženskim tjelesnim funkcijama, gay roman o gay životu ili naprosto roman o vrtlarenju, na primjer) zapravo mi je dosadan. Dakle, literatura Drugoga, koja je danas dobila sva prava, svoju publiku i svoje mjesto unutar književnosti, ali koja pritom jednako tako isključuje nekog drugog Drugoga, ne zadovoljava moje čitalacke kriterije. Ja znam da je veoma teško obuhvatiti sve, ali možda staromodna natuknica o univerzalnosti književnosti moze pomoći da ujedinimo to što smo razdvojili.

B. Arsić: Da li živiš u egzilu?

D. Ugrešić: Na pitanje o egzilu odgovorit ću ti ovako. Dok god sredina koju sam napustila na sva zvona galami (i začudo ne prestaje!) kako Hrvatska nije istjerala nekoliko disidenata, kako Hrvatska nista ne duguje tim disidentima, kako su ti disidenti otišli svojom voljom, ja ću ponavljati da živim u egzilu. Dok god se nitko iz Hrvatske do današnjeg dana nije obratio da štampa moje knjige (osim Nenada Popovića, koji je ponudio da štampa moj roman), dok god nikoga ne brine što nema mojih knjiga, ja ću

ponavljati da živim u egzilu. Ja naprosto ne želim da se zaboravi činjenica da je ta sredina okrutno postupila ne samo prema nekolicini tzv. umjetnika, što bi se u tom slučaju moglo statistički svrstati u incident, nego da je još okrutnije istjerala gomilu anonimnih ljudi, što s posla, što iz zemlje, što iz njihovih kuća, što sve zajedno. Priznati da sam otišla svojom voljom bilo bi jednako tako kao i javno reći da su svi drugi, gomile anonimnih ljudi, napustili Hrvatsku da bi malo putovali po svijetu. Mediji, moji kolege prije svega, u posljednje vrijeme razvlače tu temu kao staru žvaku i uporno ponavljaju da Hrvatska nije kriva. Naravno da Hrvatska nije kriva, kako bi nešto tako apstraktno moglo biti krivo. Krivi su oni, svi zajedno, tzv. dobrovoljni egzekutori, sistem, šutljiva podrška većine, svi ti koji nisu imali petlje da zucnu kada je to trebalo. To što danas s istom upornošću ponavljaju fraze o tome kako smo svi mi, umjetnici otišli svojom voljom samo potvrdjuje da je hrvatska sredina, usprkos padu HDZ-a i smjeni vlasti, ostala ista. Drugim riječima, Hrvatska još uvijek teška srca izručuje svoje zločince, svoje Tute, Merčepe i slične, ali laka srca otpusta svoje umjetnike i desetine tisuća anonimnih gradjana srpske i drugih nacionalnosti. I u tome je sva istina.

2000.